

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ І ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (на матеріалах української мови кінця ХХ — початку ХХІ ст.). VI¹

У статті розглядаються основні номінативно-аксіологічні тенденції в розвитку комплексу словотворчих засобів української мови кінця ХХ — початку ХХІ ст. як віддзеркалення нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства — моделі творення складних слів, префіксації, суфіксації та ін.

Ключові слова: ключові слова в українській мові новітнього періоду, номінативно-аксіологічні тенденції в українській мові новітнього періоду, словотворення сучасної української мови.

6. Словотворення. У загальному комплексі значних змін у структурі, семантиці та стилістиці української мови кінця ХХ — початку ХХІ ст., які свідчать про мобілізацію мовних ресурсів для вираження ціннісних переорієнтацій та формування нової системи пріоритетів українського суспільства, важливе місце посідає активізація продуктивності творення, включаючи процеси запозичення, та частотності функціонування багатьох структурно-семантичних моделей словотворення. У напрямках їхньої активізації відбиваються нові або актуалізовані явища й тенденції розвитку сучасної дійсності та їх сприйняття суспільством (суспільством у цілому або його різними верствами) — як нових соціальних, політичних, ідеологічних, економічних, культурних і морально-духовних цінностей або, навпаки, антицінностей, оновлене бачення тих чи інших аспектів соціальної дійсності, критичне осмислення попередньої системи цінностей і в певних випадках — окреслення можливостей виходу з неї. Найвиразніше це виявляється, природно, у відповідних моделях складних слів (з огляду на наявність достатньо конкретних значень їхніх кореневих компонентів), не так наочно, але, з іншого боку, загальніше, «панорамніше» — у відповідних моделях префіксації та меншою мірою суфіксації (у певних моделях суфіксації, особливо в межах поля назв конкретних предметів, на суспільну актуалізацію тих чи тих понять, позначуваних відповідними словами, може вказувати наявність у таких слів структурної модифікації як наслідок частотності їх уживання та емоційно-оцінного ставлення до цих понять з боку мовного колективу). Певна частина таких одиниць до появи в масовому слововжитку могла функціонувати в різних професійних сферах, у сленгах або в просторіччі. У слов'янських мовах цього періоду в реалізації таких явищ виявляється багато спільного, особливо в трьох

---

¹ Див. початок: *Мовознавство*.— 2012.— № 3.— С. 3–31; № 5.— С. 13–40; № 6.— С. 3–22; 2013.— № 6.— С. 3–26; 2014.— № 1.— С. 3–31.

східнослов'янських, — не тільки в актуалізації тих самих моделей словотворення (особливо з морфемами-інтернаціоналізмами), а й значною мірою в їх лексичному наповненні, хоча, звичайно, співвідношення між напрямками інтернаціоналізації / націоналізації (автохтонізації) як у кожній із цих мов, так і в кожній з їх трьох груп виявляє й значні відмінності².

Коло тих ключових слів, що стають вихідними пунктами в розвитку словотвірних гнізд на позначення понять — об'єктів суспільного зацікавлення, протягом обстежуваного періоду значно розширилося за тематичним діапазоном, є дуже динамічним, і мовна практика безперервно демонструє все нові й нові зразки актуалізації в сфері широкого мововжитку тих чи інших лексичних одиниць.

Ось, наприклад, формування розгалуженого словотвірного гнізда на основі донедавна майже одинокого в словотвірній системі української мови слова *бізнес* (з наявністю тільки *бізнесмен*) тоді, коли воно стосувалося зовсім не «нашої» дійсності: *бізнес-план* та низка інших складних іменників з цим коренем (див. 6.1.2), *бізнесовий*, *бізнесовець*, розм. *бізнесменський*, розм. *бізнесменство*, *бізнес-леді*, *бізнесвумен* і розм. *бізнесменка*, розм. *бізнесувати* «займатися бізнесом» (— ... До підприємців приходять із Партії регіонів або місцеві чиновники, прокурорські. Кажуть: хочеш далі *бізнесувати*, перепиши на нас 80 відсотків». — ГПУ, 16.04.2013, с. 2), однокр. розм. *бізнеснути*, розм. *бізнесування* (з розвитком і словозмінної парадигми слова *бізнес* — уживанням його у множині: «— Я продала свою телекомунікаційну компанію. А два менші *бізнеси* подарувала сину, — пояснила Ірина». — УМ, 2.04.2013, с. 5). У моделі словотворення в межах широкого мовного слововжитку втягуються одиниці спеціальних сфер функціонування, наприклад: *вето* — *ветувати* (законопроект) / *заветувати*, *ветування*; *екстрадіція* — *екстрадіційний*, *екстрагувати*, *екстрадування*; *лобі* — *лобіювати* / *пролобіювати*, *лобіювання*; *люстрація* — *люстраційний*, *люструвати*, *люстрування*. Як відбиття загострення уваги широких кіл суспільства до проблем функціонування української мови одним із центрів активного словотворення стало слово «*суржик*» на позначення широко наявного в сучасній Україні позанормативного українсько-російського мовлення: *суржиковий* (мова), *суржиковість*, *суржикувати* 1) (що — мову і т. ін.) «перетворювати на суржик»; 2) (без дод.) «розмовляти суржиком», *суржикуватися*, *суржиківання*, *суржикізація* і рідше *суржикізувати*(ся), *суржикізування*, *суржикізм*, *суржикомовний* (як власне прикметник і як його субстантиват, переважно у мн.), *суржикомовність*, *суржикомовець* і *суржикомосій*.

Уже двічі протягом останніх десяти років спалах словотвірної активності спостерігається навколо слова *майдан* / *Майдан* (мається на увазі майдан Незалежності в центрі Києва з розвитком у цього слова метонімічного значення з процесуальною семантикою «тривалий масовий протест проти влади в центрі міста» (у 2004 р. ненасильницького характе-

² Див. на матеріалі сучасних слов'янських мов, зокрема: *Komparacja współczesnych języków słowiańskich: Słowotwórstwo / Nominacja / Red. nauk. I. Ohnheiser.* — Opole, 2003. — 541 s.; *Стишов О. А.* Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). — К., 2003. — 388 с.; *Клименко Н. Ф.* Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворенні сучасної української мови // *Мовознавство.* — 2008. — № 2–3. — С. 136–147; *Карпіловська Є. А.* Образ держави у мові відкритого суспільства: новомова чи мова нового мислення? // *Мови та культури у новій Європі: контакти і самотність.* — К., 2009. — С. 127–138; *Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздишева, Ю. В. Романюк.* — К., 2013. — 416 с.; *Костомаров В. Г.* Языковой вкус эпохи: Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. — М., 1994. — С. 156–186; *Ферм Л.* Особенности развития русской лексики в новейший период (на материале газет). — Уppsala, 1994. — С. 50–100; *Земская Е. А.* Активные процессы современного словопроизводства // *Русский язык конца ХХ столетия (1985–1995).* — М., 1996. — С. 90–141; *Анкова-Ничева К.* Наблюдения върху публицистичния стил на съвременния български книжовен език (някою структурни особености на лексиката) // *Български език.* — 1996. — Кн. 2. — С. 68–71; *Аврамова Ц.* Тенденции в българското словообразуване на границата между два века // *Współczesna komunikacja językowa: Najnowsze zmiany w leksyce i słowotwórstwie języków słowiańskich / Red. nauk. Z. Rudnik-Karwatowa.* — Warszawa, 2008. — С. 9–30; *Pstyga A.* Nowe derywaty wartościujące w wypowiedziach publicznych (na materiale języka polskiego i rosyjskiego) // *Współczesna komunikacja językowa: Najnowsze zmiany w leksyce i słowotwórstwie języków słowiańskich / Red. nauk. Z. Rudnik-Karwatowa.* — Warszawa, 2008. — S. 213–226.

ру) — під час «Помаранчевої революції» в листопаді — грудні 2004 р. і особливо наприкінці 2013 р. — на початку 2014 рр. у зв'язку з виникненням масових акцій проти намірів влади згорнути курс європейської інтеграції України (ці акції майже відразу ж набули антивладного характеру взагалі). Це складні слова, суфіксальні та префіксальні деривати: *Євромайдан* (*євромайдан*) — як назва а) місць відзначених громадських акцій (з кінця 2013 р. у центрах Києва та обласних міст країни) і б) самих цих подій (*вийти на Євромайдан*; *учасники Євромайдану*, *розгін Євромайдану*; *львівський, запорізький, одеський* та ін. *«євромайдани»*); *хвиля «євромайданів»* прокотилася також столицями ряду європейських країн, містами США і Канади: *варшавський, брюссельський* та ін. *«євромайдани»*); *автомайдан* — назва а) колон легкових автомобілів приватних власників, які вирушали в різні місця Києва та України в цілому на підтримку «Євромайдану», а до цього — також деяких інших «майданів», зокрема «податкового»; б) самих таких акцій (цю назву стали застосовувати й пізніше — на позначення різних політичних акцій проукраїнського характеру з виїздом автомобілів); на позначення учасників цих акцій (переважно у множині): *майданівець, євромайданівець, автомайданівець*, рідше *майданник, євромайданник, автомайданник*, ще рідше *майданець* та ін. (у російській мові в Україні, в Російській Федерації як нейтральна назва вживалося *майдановцы*: «помощь раненым майдановцам», а різко несхвально — *майданщики*: «западные спонсоры майданщиков»); з прикметниками *майданний* (з боку опонентів — комуністів, «регіоналів» та ін. — несхвально: *«майданна демократія, влада, «майданне право», євромайданний, автомайданний*, але частіше (з мотивацією як від *майдан* та ін., так і від *майданівець* та ін.) *майданівецький* («У Черкасах створили дві ради — *майданівецьку* та провладну»: Л. Стригун. — УМ, 29.01.2014, с. 6), *євромайданівецький* (*штаб, самооборона, рух* та ін.), *автомайданівецький*; з прислівником *помайданівецьки*; з процесуальним іменником «*майданізація*» (див. 6.2.2); з дієсловами *майданити* («Суд заборонив “майданити” в центрі Києва»; «Країну й далі “майданити”») і рідше *майданувати* (з іменником *майданування*), несхвальними префіксальними *промайданити, домайданитися* (з боку опонентів: «Так можна й усю Україну “промайданити”»), «Україна “промайданила” Крим»: мається на увазі нелегітимне відокремлення Криму від України і приєднання його до Росії в березні 2014 р. — після кількох місяців подій на «євромайданах»; «Ну що, “домайданилися”?!»); несхв. *майданутий* «який занадто перейнявся ідеями “Майдану”, ніби аж схиблений на цьому» («... Писав заяви в міліцію, але правоохоронці не реагували — сміялися, мовляв, кому потрібен той *майданутий* редактор». — ВЗ, 15.05.2014, с. 10). З іншого боку, — *антимайдан* (з *антимайданівцями*, рідше *антимайданниками*), *антиєвромайдан*, *антиавтомайдан* (як назви відповідних публічних заходів проти проведення «євромайданів» і взагалі на підтримку політики державної влади та місць проведення таких заходів; слід відзначити, що самі учасники «антимайданів» були проти такої назви): «У соцмережах поширюють повідомлення про пошуки активістів для участі в *антиавтомайдані* на підтримку президента Віктора Януковича» (ГПУ, 10.01.2014, с. 11); *антимайданівецький*, рідше *антимайданний*, *антиєвромайданівецький* (*мітинг, закон*), рідше *антиєвромайданний*. Уже сформувалася опозиція прикметників з префіксами *про-* і *анти-*: «Цей регіональний союз [Комітет патріотичних сил Донбасу], виходячи з його організаційного складу, має *промайданівецьку* основу» (Є. Серета. — Д, 11.04.2014, с. 6); прикметник *антимайданівецький* має подвійну словотвірну мотивацію — від *майданівецький* і від *антимайдан*.

Вихідними пунктами активного творення похідних ставали прізвиська державних керівників України — насамперед її президентів Л. Кучми і В. Януковича. Продуктивність деривації на основі першого прізвиська була зумовлена, безперечно, не тільки відповідними позамовними чинниками, а й «зручністю» для такого роду словесних маніпуляцій самого цього слова, а набір дериватів характеризувався досить широким спектром емоційно-оцінних забарвлень — від просто жартівливого (*кучмозов*) і стримано-несхвального (*прокучмівецький, антикучмівецький*) до відверто глузливого й зневажливого (*кучмономіка, Кучмоляндія, кучмівещина* і под.: див. 4.3). Активність же дериваційних актів від другого з цих прізвиськ стимулювалася, навпаки, ніби всупереч його громіздкій зовнішній формі, визначаючись тільки сильніше представленими позамовними факторами. Похідні від цього прізвиська повніше заряджені пейоративними конотаціями — це презирливе ставлення, що спрямоване не тільки на діяльність та оточення його носія, а й на нього самого: *Яник, Янук, Януковоч / ЯнукОВОЧ* (гра слів), *Янушеску* (гра слів: *Янукович + Чаушеску*; каламбур активізувався в останні місяці правління Януковича — з натяком на такий самий можливий його кінець, який спіткав президента Румунії), *Бандюкович* (гра слів: *бандюк + Янукович*) *януچار*, переважно мн. — про його відданих прибічників (гра слів: *Янукович + яничар*); *януковщина, януچارство, янукізм* — про грубі мовні і фактографічні ляпсуси в мовленні Януковича.

6.1. Складні слова (композиції, юкстапозиції, аббревіатури). Свідченням більш або менш широкого «соціального запиту» на потребу в наявності мовного представлення певних елементів суспільної дійсності в межах новотворів — складних слів є досить велика кількість неологізмів кінця ХХ — початку ХХІ ст. зі сфер суспільно-політичного життя, економічних реформ, інформатики та ін. з активним функціонуванням їх у загальнонародній мові та нарощуванням різноманітних конотативних обертонів. Так, мовним свідченням досить помітного місця в масовій свідомості (на тлі радянської дійсності) «класу» *народних депутатів*, тобто депутатів Верховної Ради України, є не тільки висока частотність функціонування цього словосполучення в сучасній мовній практиці, а й утворення на його основі аббревіатури *нардеп* з «орозмовленням», а отже, й певним зниженням конотації цього слова (воно часто виступає в контекстах розповідей у ЗМІ на теми різних неординарних учинків депутатів та членів їхніх родин, постійних скандалів у стінах ВР), що ще більше увиразнюється в похідному прикметнику *нардепівський* (див. п. 3.6а). Це ж середовище породило ще один композит, уже з глузливою конотацією, — *кнопкодав* (з утворенням похідного *кнопкодавство*, що підкреслює характерність такого явища) для номінативного виділення тих із депутатів, які під час голосування натискають на кнопку й іншого, відсутнього депутата (депутатів), що не дозволено процедурою (пор. також інший факт не меншої громадської уваги до депутатів — створення метафори «*тушка*», з похідним «*тушкування*»: див. 3.4). Відкритість оновленого суспільства для світу, розширення міжнародних контактів країни стали демонструватися, зокрема, утворенням таких слів, як *іномарка* (*іномарковий*), *інофірма* (*інофірмовий*), *інопартнер*, але цей тематичний ряд не поповнюється, оскільки у зв'язку з наростанням подібних явищ їх номінативне виділення ставало вже, очевидно, недоцільним.

У межах обстежуваного періоду помітно активізувалося творення слів шляхом ініціальної (літерної й рідше фонемної) аббревіації — як мовна реакція в основному на зміни в політичному й економічному житті та державній організації країни, а також на розширення її міжнародних контактів. Це насамперед власні назви таких нових політичних та адміністративно-територіальних утворень, як *СНД* (Співдружність Незалежних Держав), *АРК* (Автономна Республіка Крим); назви політичних рухів і партій України: *НРУ* (Народний рух України), *УРП* (Українська республіканська партія), *СПУ* (Соціалістична партія України), *ПР* (Партія регіонів [України]) та багато інших; власні й загальні назви державних структур України: *ВР* (Верховна Рада), *КМ* (Кабінет Міністрів), *ГПУ* (Генеральна прокуратура України), *СБУ* (Служба безпеки України), *НБУ* (Національний банк України), *МОН* (Міністерство освіти і науки), *МНС* (Міністерство з надзвичайних ситуацій), *ОДА* (обласна державна адміністрація), *РАЦС* та багато інших; назви конфесій: *УПЦ МП* (Українська православна церква Московського патріархату), *УПЦ КП* (Українська православна церква Київського патріархату), *УАПЦ* (Українська греко-католицька церква); назви типів підприємств за характером власності та профілем діяльності: *КСП* (колективне сільськогосподарське підприємство — на місці колгоспів), *АТ* (акціонерне товариство), *АТЗТ* (акціонерне товариство закритого типу), *ЗАТ* [зат] (закрите акціонерне товариство), *МАУ* (авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України») та багато інших; назви нових (новозапроваджуваних) і актуалізованих (новооцінюваних) суспільно-політичних та економічних реалій, а також нововідкритих об'єктів наукових досліджень: *ВКВ* (вільно конвертована валюта), *ПДВ* (податок на додану вартість), *ДСТУ* (Державний стандарт України — замість колишнього *ГОСТ*), *ГТС* (газотранспортна система [України]), *МАФ* (мала архітектурна форма — офіційна назва торговельних кіосків на вулицях і под.), включаючи прямі запозичення та кальки з англійської мови: *ІТ* (інформаційні технології), *ІПН* (персональний ідентифікаційний номер), *PR* (див. 5.3.1), *VIP* (*vip*, *VIP*, *vin*: див. 5.3.1), *ЗМІ* (засоби масової інформації: очевидно, калька англ. *mass media*); *ВІЛ* (вірус імунодефіциту людини), *СНІД* (синдром набутого імунного дефіциту), *ГМО* (генетично модифікований організм: увага до екології — див. п. 3.5). Це також власні назви міжнародних організацій, з якими Україна широко контактує: *ЄС* (Європейський Союз), *СОТ* (Світова організація торгівлі), *МВФ* (Міжнародний валютний фонд) та ін.

Але найперше, що привертає увагу на рівні словотворення під кутом зору відбиття в мові нових явищ у житті суспільства та ставлення до них з боку останнього, — це, звичайно, значне розширення вже наявних (з підвищенням частотності їх функціонування) і виникнення нових словотвірних гнізд складних іменників і, рідше, прикметників з регулярно повторюваними компонентами (афіксоїдами) — першими й рідше другими їхніми частинами з відповідною тематичною спрямованістю.

6.1.1. У соціально-політичній лексиці як наслідок різкого посилення уваги суспільства до явищ державного будівництва та національно-мовних питань це насамперед розгалужені гнізда з першими компонентами, похідними від слів *Україна, український, нація, національний, держава, державний: україноцентризм, українознавство* (значна активізація цього слова, відомого, однак, уже близько століття), *українознавчий, україн(ськ)омовний* та ін., у власних назвах державних структур: «*Укрзалізниця*», «*Укрпошта*» та ін. (див. пп. 4.1, 4.2.4)³; у публіцистичних дискурсах, з одного боку, українського національно-державницького спрямування, а з другого, — представників протилежного табору відбулася активізація вже наявних і творення нових номінативно-оцінних взаємозакономічних характеристик: *українофоб*, експрес. *україноненависник, україножер* та ін. (див. п. 4.2.1) — *націонал-радикал, націонал-екстреміст*, у публіцистиці лівої або російської політичної орієнтації: *націонал-фашист* та ін. (див. 4.1, 4.2.1, 4.2.2); тематичні ряди *національно(націонал)-демократичний, націонал-демократ, націонал-патріот* та ін.; *націєзнавство, націєтворення, націєтворчий* та ін. (див. 4.1) (пор. також активізацію в цей час творення похідних від *етнос, етнічний: етногрупа, етноконфлікт, етнокультура, етнополітика, етнонаціональний* та ін.); від іншого значення слова *національний* — «(загально)державний» — абревіатури *нацбезпека, нацвалюта, Нацбанк [України], Нацгвардія* та ін.; *державотворення, державотворчий, державотворець, державознавство, державобудівний* та ін. (див. 4.1); щодо державних реалій нової України: *держадміністрація, держборг, держвласність, держпрограма, держрезерв, держсектор, держслужба, держслужбовець, держстандарт, держструктура* та ін., у власних назвах установ: *Держмитслужба, Держтелерадіо* та ін. До ряду утворень з компонентом *Держ...* у значенні назв установ тематично прилягають абревіатури з першими компонентами *Мін...* (*Міністерство...*) і *Держком...* (*Державний комітет...*): *Мінагрополітики, Мінекономіки, Міноборони, Мінохорони здоров'я, Мінсоцполітики* та ін.; *Держкомнацміграції, Держкомстат, Держкомтелерадіо* та ін. До цього тематичного блоку новостворених та актуалізованих складних слів прилягають також прикметники на *...мовний* — з найчастотнішими зі зрозумілих причин *україн(ськ)омовний* і *російськомовний* (див. 4.2.4);

як вираження відповідного ставлення з боку певних верств суспільства до комуністичної ідеології — творення несхвальних і відверто пейоративних дериватів від *комуніст, комуністичний* (іменники переважно у множині): *комуносоціаліст, комуноімперіаліст, комунореванист, комунофашист, комуноідеолог,*

³ Пор. у цьому зв'язку також активізацію творення в сучасній російській мові (у Росії) глузливих композитів з *хохло...*, які з різними стилістичними настановами можуть переноситися і в українську мову, наприклад: *хохлобакси* — про українські гропі, *хохлоарбайтер* — про українських заробітчан за кордоном, насамперед у Росії («Ідуть вахтовики-хохлоарбайтери за рубіж»: Ю. Доценко.— ГУ, 22.10.1994), *хохлобонди* (після того, як Російська Федерація в грудні 2013 р. надала Україні кредит, оформивши його як вклад в українські цінні папери) — за зразком євробонди та ін.

комуноатеїст, комунобільшовицький, комуноімперський, комуноросійський, комуноїд, комуноїдний та ін. (див. також п. 3.6а); від імперія, імперський (маються на увазі колишній СРСР або нинішня Російська Федерація: див. 4.1): імперкомуніст, імпершовініст, імперрадикал та ін. («Тим часом припинили після поразки ГКЧП та розвалу СРСР імперрасизм прагне відновити вирішальні впливи в політиці, держуправлінні, економіці, у соціальній сфері, культурі й духовності України. Головною його опорою, як завжди, є московський імпершовінізм...»: С. Синьогуб. — КС, 16.10.1998, с. 5);

як наслідок розвитку правової свідомості суспільства (див. 3.3.6) — активізація в загальному вжитку і творення нових одиниць з компонентами *законо... і право...: законотворення, законотворчий* та ін.; *правозахист, правоохоронний, правоохоронець* та ін.;

у зв'язку з «європейським вибором» України (див. 5.2) — активізація творення дериватів від *Європа, європейський: євроінтеграція (євроінтеграційний, євроінтегруватися, євроінтегратор), єврореформи*, мн., *євроспільнота, євроремонт, євротуалет, євровікна*, мн., та ін.⁴;

в основному як наслідок актуалізації вже наявних давніше одиниць, зокрема в результаті розширення функціонування літератури релігійного змісту, — збільшення в загальному мововжитку дериватів з *бого(Бого)...*: *богозневага, богопізнання, богопоклоніння, Богочоловік* та ін.

6.1.2. У зв'язку з розгортанням нових і актуалізацією в суспільному житті певних уже наявних раніше видів діяльності й дозвілля та зі спрямуванням суспільної уваги до певних сфер життя, особливо в сучасних обставинах економічної, культурної, мовної глобалізації (із запозиченням масивів лексики англійської мови), відбулася активізація творення (запозичення) і вживання гнізд складних слів з такими компонентами, як: *бізнес-... / ...бізнес (бізнес-клас, бізнес-клуб, бізнес-план, бізнес-структура*, перев. мн., *бізнес-центр, бізнес-час, бізнес-партнер* та ін.); *агробізнес, наркобізнес, секс-бізнес* та ін.), *еко...* (*екобезпека, екокатастрофа, екоосвіта, екополітика, екотуризм* та ін.: див. п. 3.5а), *медіа-* (*медіа-простір, медіа-ресурс, медіа-підтримка, медіа-партнер, медіа-магнат* та ін.), *PR(niар)-...* (*PR(niар)-агентство, PR(niар)-акція, PR(niар)-технологія* та ін.: див. 5.3.1), *аудіо-...* (*аудіоальбом, аудіозапис, аудіокасети, аудіоплеєр* та ін.), *відео...* (*відеобізнес, відеоіндустрія, відеокліп, відеоролик, відеоряд, відеосалон, відеопрокат, відеоринок, відеопіратство, відеорєєстратор, відеоспостереження, відеоконференція* та ін.), *нарко...* (*наркобізнес, наркомафія, наркорінок, наркотрафік, наркобарон, наркодилер, наркоділок, наркокур'єр, наркодолари*, мн., *наркозалежний* та ін.), *фан-... / ...фан (фан-клуб, фан-сектор* — частина стадіону, відведена для уболівальників однієї з двох футбольних команд, *фан-зона* — наприклад, під час футбольного чемпіонату Євро-2012 це територія в центрі Києва, відведена для відпочинку футбольних уболівальників, *фан-сайт, фан-сервіс* та ін.); *юлефан, янукофан* — віддані прихильники відповідно Юлії Тимошенко і Віктора Януковича) та ряд ін. (це також, звичайно, активізація й раніше продуктивних гнізд з компонентами *авіа...*, *авто...* — від *автомобільний, агро...*, *біо...*, *електро...*, *енерго...*, *кіно...*, *радіо...*, *теле...*, *фото...* та ряд інших); у зв'язку з масовим поширенням комп'ютеризації, інформаційних технологій: *інтернет-...* (*інтернет-комунікація, інтернет-адреса, інтернет-сайт, інтернет-провайдер, інтернет-видання, інтернет-конференція, інтернет-проект, інтернет-фестиваль, інтернет-кафе, інтернет-клуб,*

⁴ Пор. також: *Komparacja współczesnych języków...* — S. 93–94.

інтернет-магазин та ін.), рідше в стягненій формі *інет*-... (*інет-магазин* та ін., пор. англ. *I-net*), рідше *e*-... (*e-комунікація, e-магазин, e-книга, e-квиток* та ін.)⁵, *веб*-... (*веб-портал, веб-сервер, веб-дизайнер, веб-форум* та ін.), *онлайн*-... (*онлайн-ресурс, онлайн-реєстрація, онлайн-розпродаж, онлайн-газета, онлайн-бібліотека* та ін.), *кібер*-... (*кіберпростір, кібергра, кібератака, кібервійна, кіберзлочинність, кібертероризм, кібершпиунство* та ін.), *IT*[ай-ті]-... (*IT-технологія, IT-сфера, IT-компанія, IT-фахівець* та ін.); у зв'язку з інтенсивним розвитком масової культури, індустрії розваг, відпочинку і видовищ: *арт*-... (*арт-галерея, арт-салон, арт-студія, арт-дизайн, арт-ярмарок* та ін.), *гала*-... (*гала-концерт, гала-спектакль, гала-вистава, гала-шоу, гала-матч* та ін.), *джаз*-... (*джаз-клуб, джаз-оркестр, джаз-фестиваль* та ін.), *поп*-... (*поп-музика, поп-культура, поп-співак, поп-зірка* та ін.), *рок*-... / ...-*рок* (*рок-музика, рок-музикант, рок-ансамбль* та ін., *панк-рок, хард-рок* та ін.), *шоу*-... / ...*шоу* (*шоу-бізнес, шоу-балет, шоу-турне* та ін.; *стриптиз-шоу, авіашоу*, жанри телепрограм: *реаліті-шоу, ток-шоу* та ін.), *тур*-... (*турагентство, турфірма, турбізнес, турсервіс, турпартнер* та ін.); у зв'язку із запровадженням нових оздоровчих та лікувальних практик: *фітнес*-... (*фітнес-тренінг, фітнес-зал, фітнес-клуб, фітнес-центр* та ін.), *SPA*(*Spa, СПА, спа*)-... (...-*процедура, -курорт, -салон, -центр* та ін.) — від фр. *Spa* (через посередництво англійської мови), назви міста в Бельгії, відомого своїми мінеральними водами; у зв'язку з посиленням публічної уваги до сфер статевого життя та сексуальних послуг: *секс*-... (*секс-бізнес, секс-індустрія, секс-культура, секс-торгівля, секс-послуги, секс-рабіння, секс-скандал, секс-шоп, секс-символ* — уже й щодо вітчизняної дійсності, так само *секс-ідол, секс-зірка, секс-менишина*, перев. мн., та ін.), *інтим*-... (*інтим-салон, інтим-магазин, інтим-послуга*, перев. мн., *інтим-оголошення, інтим-знайомство*, перев. мн., та ін.), *порно*-... (*порнозірка, порнопродукція, порносайт* та ін.); у зв'язку з актуалізацією теми *секс-менишин* (див. 5.3.3): *гей*-... (*гей-спільнота, гей-парад* та ін.), *ЛГБТ*-... (*ЛГБТ-рух, ЛГБТ-спільнота* та ін.).

У низці моделей складноскорочених слів, які зберігають свою продуктивність, поряд з цими збереженими тепер можуть виступати й інші компоненти — наприклад, у зв'язку з посиленням уваги до сфери «соціального» (див. 3.3.2): *соц*виплата, *соц*захист, *соц*мережа (в Інтернеті), *соц*опитування, *соц*пакет, *соц*служба, *соц*працівник, *соц*стандарт та ін. (з пасивізацією *соц*забезпечення, *соц*замовлення, *соц*культпобут); як відбиття постійної уваги суспільства до сфери політичної діяльності: *політ*дебати, *політ*еліта, *політ*зомбування, *політ*реформа, *політ*технологія, перев. мн., *політ*шоу та ін., тематично дещо осторонь — *політ*коректність (з пасивізацією *політ*грамота, *політ*заняття, *політ*інформація, *політ*робота та ін.); у складних словах з компонентом *спец*-... відбулася активізація вживання (тих одиниць, що функціонували і в радянській час, але внаслідок закритості суспільства були відомі переважно серед «своїх») і творення у двох тематичних напрямках — а) призначений для обслуговування обраного кола осіб і недоступний, закритий для інших («простих» громадян), привілейований (насамперед щодо радянських реалій, але не тільки): *спец*дача,

⁵ У західнослов'янських мовах цей тематичний ряд аббревіації з першими компонентами *e*-..., *i*-..., а також *m*-... (за зразком англ. *e-mail, e-banking* та ін. — від *electronic, i-banking* та ін. — від [I]nter]net, *m-banking* та ін. — від *mobile*) виявляє значно більшу продуктивність. Див., наприклад: *Opavská Z. Neologizmy s novými komponenty e-, i-, m- v české slovní zásobě // Współczesna komunikacja językowa : Najnowsze zmiany w leksyce i słowotwórstwie języków słowiańskich / Red. nauk. Z. Rudnik-Karwatowa. — Warszawa, 2008. — S. 181–193; Komparacja współczesnych języków... — S. 97–98.*

спеціалізарія, спецамагазин, спецрозподільник і под.; б) призначений для виконання особливо складних і засекречених операцій (про відповідні структури в МВС та інших «силових» відомствах та все те, що пов'язане з їхньою діяльністю): спецгрупа, спецагін, спецпідрозділ, спецформування; спецпризначення (війська, загін, полк, батальйон спецпризначення), спецпризначенець, перев. мн.; спецазіб, перев. мн. (елемент спорядження таких підрозділів: наручники, гумовий кийок, газовий балончик, травматична зброя та ін.).

На позначення нових технологій, нових та актуалізованих підходів до оцінювання якості: *нано...* (*нанотехнологія, наноелектроніка, наномедицина, наноробот* та ін.), *топ-...* (*топ-менеджер, топ-десятка, топ-модель, топ-новина* та ін.: див. 5.3.3.1), *VIP(vip, VIP, vin)-...* (...-персона, -зал, -номер, -клас та ін.: див. 5.3.1); зокрема, з посиленням уваги до більшого (з можливою побудовою послідовних словотвірних ланцюжків градаційного характеру), швидшого (пор. також 5.3.3.1; пор. так само у префіксах *супер...*, *най...*, *гіпер...* та ін.: див. 6.2.8) — наприклад, у назвах одиниць сфери інформатики з її бурхливим розвитком: *кілобайт, кілобіт — мегабайт, мегабіт — гігабайт, гігабіт — терабайт, терабіт* і т. д.; *мега...* в словах загального (нетермінологічного) вжитку: *мегакомпанія, мегамаркет* (поки що звичайно як власна назва або в складі власних назв відповідних торговельних мереж, пор. ланцюжок попередніх назв типів магазинів, що заповнили нішу радянських універсамів: *супермаркет*, згодом *гіпермаркет*, хоча вже є й *міні-маркет*: див. нижче), *мегазавод, мегафабрика, мегацентр, мегашоу, мегарозпродаж, мегапроект, мегахіт, мегазірка* (перен.), *мегапопулярний* та ін., у власних назвах: «*МегаЕфект*» (туш для вій) ⁶; *мульти...* (*мультибрендовий, мультивалютний, мультивекторний, мультиканальний, мультикультура, мультикультурний, мультикультуралізм, мультимедіа, мультимедійний, мультинаціональний, мультиособистісний, мультифункціональний* та ін.; *мультиварка* — каструля), хоча, з іншого боку, тривала й активізація творення композитів з *міні-...* (*міні-ГЕС, міні-готель, міні-друкарня, міні-комп'ютер, міні-маркет, міні-пекарня, міні-проект, міні-футбол* та ін.), меншою мірою з *мікро-...*; *бліц-...* (*бліц-вікторина, бліц-інтерв'ю, бліц-операція, бліц-опитування, бліц-таксі* та ін.), *експрес-...* (*експрес-видання, експрес-інформація, експрес-курс, експрес-опитування, експрес-метод, експрес-пошта, експрес-ресторан, експрес-служба* та ін.).

6.1.3. Як мовне відбиття прискорення (на тлі життя попереднього періоду) соціальних змін — у посіданні людьми того чи іншого місця в соціальній ієрархії (переважно в структурі державного управління) і переходу від дійсного до вже колишнього соціального статусу, з одного боку, а з другого, — досить частотного приходу на зміну попередньому когось або чогось нового або оновленого — актуалізація в іменниках і рідше прикметниках гнізд з першими компонентами *екс-...*, тобто «колишній», *нео...* і *ново...* (пор. у п. 6.2.7 активізацію утворень з префіксами *пост...*, *після...*):

а) *екс-президент, екс-прем'єр-міністр, екс-міністр* (ці й подібні утворення досі стосувалися звичайно зарубіжної, а не нашої дійсності), *екс-народний депутат (екс-нардєп)* та багато інших: «Іван Плачков, *екс-міністр* енергетики та *екс-очільник* Одещини, став власником 30 гектарів винограднику і міні-винокурні» (Е, 8.08.2013, с. 13); на позначення колишніх державних формацій «соціалістичного табору»: *екс-СРСР, екс-Чехословацьчина, екс-Югославія*; у прикметниках: *екс-радянський* та ін.;

⁶ Пор. також, наприклад: *Komparacja współczesnych języków...* — S. 90–91.

б) *неоглобалізм, неоглобаліст, неоглобалістський; неопанславізм* та ін.; *неосєвразійство*, яке культивується в певних політичних колах сучасної Росії («Праця... аналізує глибинну... спорідненість різних версій російського месіанства, у тому числі й більшовицького “інтернаціонального” глобалізму та *неосєвразійства*»: Л. Бондар. — НП, 23.10.1998, с. 7), *неосєвразійський; неорусинство* (про рух сучасного політичного русинства), *неорусинський, неорусин*, переважно мн.; *неоліберал* та ін.; *неоязичництво, неоязичник, неязичницький; неонародництво* та ін. (це словотвірне гніздо знову активізувалося) і под. (наприклад, *українське неокозацтво*: з коментарів Л. Бойка до кн.: Б. Антоненко-Давидович. Нащадки прадідів. К., 1998, с. 204–206). Найчастіше це позначення тих чи інших суспільно-політичних течій, тенденцій та їхніх виразників у лексиконі їх опонентів. Ось, наприклад, напрями номінування з боку правих кіл: *необільшовизм, необільшовик, необільшовицький, неокомунізм* та ін. («Чимало виборців, особливо на Сході й Півдні, проголосували за комуністів. Нам широ шкода цих людей, обдурених дешевим популізмом *необільшовиків*»: В. Чорновіл. — Час. 9.04.1998, с. 1; «Партіє, дай “порулить”. Молоді *неокомуністи* нібито вирішили йти “іншим шляхом”»: М. Казимир. — УС, 16.03.2000); *неосталінізм* та ін. (гніздо, відоме ще з 60-х років, але тепер актуалізоване) — про сучасний комуністичний і ширше — ліворадикальний рух та його послідовників; *неорадянський* та ін. («І сьогодні в Севастополі і влада, й *неорадянські* ура-патріоти шанують цих персонажів»: С. Грабовський. — Д, 6.07.2012, с. 8; «Боротьба проти всіх форм духовного і фізичного змосковщення, *неорадянзації* не втрачає своєї актуальності й сьогодні, в добу Путіна»: С. Брацонь, голова Конгресу українських націоналістів. — УМ, 5.09.2012, с. 5); актуалізоване в сучасному лексиконі гніздо *неоімперіалізм, неоімперський (політика, стратегія, мислення, амбіції* та ін.) — переважно про зовнішню політику сучасної Російської Федерації («ідеологи російського націоналізму і *неоімперіалізму*»: Іван Дзюба; «російські *неоімперські* політичні програми»: Д, 20.07.2012, с. 18). З боку лівих кіл, кіл про-російської політичної орієнтації, прибічників Партії регіонів України — про активізацію діяльності різних напрямів української політичної орієнтації (насамперед тих, що позиціонують себе як націоналістичні, але з кінця 2013 р. — під час акцій суспільно-політичного протесту під назвою «Євромайдан»: див. на початку статті — ці означення стали застосовувати й щодо цього руху та його активістів, а після переходу державної влади в країні наприкінці лютого 2014 р. до опозиції — і щодо нової влади, особливо в сепаратистських колах Півдня та Сходу України) та їхніх представників: *необандерівці, необандерівський* та ін. («Люди, будьмо пильні: сьогодні *необандерівщина*, завтра — фашизм»: Звернення секретаріату ЦК Компартії України, секретаріату ЦК ЛКСМУ, президії Союзу жінок України, президії Української республіканської ради ветеранів війни, праці і Збройних сил СРСР до Верховної Ради УРСР, до громадян України 28 червня 1990 р. з приводу «широкої кампанії по реабілітації дій ОУН — УПА»), активізація вживання членів гнізд *неофашизм* і *неонацизм* (див. також п. 3.6): «NN, нардеп від Партії регіонів, — про результати голосування в Києві: — На мій погляд, тут повинні працювати соціальні психологи... Столиця, яка претендує на інтелігентність і демократичність, проголосувала за *неофашистську* партію» (УМ, 9.11.2012, с. 5; мається на увазі Всеукраїнське об'єднання «Свобода»). Політичні опоненти можуть при цьому вкладати в зміст подібних визначень цілковито протилежні розуміння. Так, під *неоколоніалізмом* (з похідними) у дискурсі української національно-державницької орієнтації зви-

чайно розуміється відповідна політика щодо України (як і щодо інших колишніх «національних» республік СРСР) з боку Росії, а також з боку «антиукраїнської» влади: «...я проти їхньої символіки, проти повернення Сталіна, ...проти Голодоморів і Гулагів, проти *неоколоніальної* політики нашої влади, проти утисків всього українського...» (Микола Петренко, письменник. — ВЗ, 27.06.2013, с. 2), тоді як ліві кола і кола проросійської політичної орієнтації розуміють під цим, як і в радянський час, — політику великих держав Заходу й насамперед США щодо країн колишнього СРСР, країн «третього світу»: «Безперечним свідченням того, що капіталізація суспільного ладу України не вирішує національного питання, є сьогоднішня економічна, духовна і політична імперіалістична її *неоколоніалізація*» (О. Гош. — Комуніст, 1998, № 28);

в) гніздо з *ново-...*, менш продуктивне порівняно з попереднім, яке реалізується, по-перше, у складі назв нових реалій і нових оцінок «старих» реалій (в основному з неіншомовними другими основами): *новобуд* («зводяться сучасні новобудви»), *новобогатко*, *новомова* (калька англ. *newspeak* Дж. Оруелла, а також перен.), *новопосталий* та ін.; інколи там, де звичайно виступає *нео-...*: *новокомуніст*; по-друге, у похідних від сталих зворотів: «*новоукраїнець*», перев. мн. (від «*нові українці*»: див. п. 3.1), зокрема від власних назв організацій, об'єднань: «*новоукраїнець*», «*новоукраїнський*» (від назви виборчого блоку «Нова Україна»), *нововір*, *нововірець* (від назви релігійної організації «Нова віра»).

6.1.4. У загальному контексті різкої зміни суспільно-ціннісних орієнтирів в умовах, по-перше, існування недостатньо правової держави, по-друге, недостатньої обов'язковості для певної частини суспільства твердих моральних імперативів і, по-третє, різкого загострення протистояння між певними суспільно-політичними колами суспільства — актуалізація моделей зі значенням «несправжності» (маскування сутності під видимістю)⁷ (пор., з іншого боку, актуалізацію в цей же час означень *справжній*: див. пп. 3.4, 5.3.3.1 — і скалькованого *оригінальний* «справжній, непідроблений — про товар, продукт і т. ін.»: *оригінальна горілка*, *закуповувати оригінальне насіння*, *оригінальний мобільний телефон* — з рекламних текстів; пор. англ. *original*):

1) утворення з компонентами *псевдо-* і рідше *лже-*:

а) насамперед це оцінно-характеристичні назви тих чи інших аспектів, реалій політичного та економічного життя країни, певних ідеологій та їхніх виразників тощо, творення й використання яких значно актуалізувалося в сучасних умовах політико-ідеологічного розмаїття й, відповідно, загального полемізування та наростання широких суспільних настроїв із загрозою майже тотальної недовіри (недовіри всіх до всіх і до всього):

псевдореформа, перев. мн., *псевдореформатор*; *псевдоринковий* (реформи та ін.); *псевдодемократія*, *псевдодемократичний*, *псевдодемократ*; «Знаєте, багато років нам говорили про інтернаціоналізм... Сьогодні ми знаємо, що це *псевдоінтернаціоналізм*. ...Це не рівність. То є... *псевдорівність*. ...ми побачили комуністичний шароварний *псевдопатріотизм*. ...Коли говоримо про державність, то маємо *псевдодержавність* і будемо мати, відповідно, *псевдопрезидента*. ...І не займатися *псевдозаконністю* і *псевдопроголошенням*» (С. Головатий, народний депутат України. — ВК, 25.06.1991); «Домашній *псевдоінтернаціоналіст* хоче, щоб увесь світ був безликий, як він» (О. Дробаха. — Час, 29.05.1997); «Україна є формально незалежною, але фактично абсолютно залежною від Росії *псевдодержавою*» (І. Лосев. — Сучасність, 2002, № 4, с. 58); «*Псевдонезалежність* України виявляється в майже непомітному, проте відчутному прогинанні перед Росією» (І. Костюк. — Д, 27.06.2013, с. 21); *псевдовибори*,

⁷ Пор. також активізацію в цей час деяких інших типів складних слів з подібною семантикою: *Карпівська С. А.* Тенденції поповнення номінаційних ресурсів української мови: згорнуті лексемні категорії // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. П. Кочергана. — К., 2006. — С. 317.

псевдоеліта, псевдоопозиція, псевдоукраїнський (влада, уряд, держава). Характеристику *псевдореферендум* одержали з боку української влади, ЗМІ, громадської думки опитування жителів Автономної Республіки Крим і Севастополя 16 березня та населення Донецької й Луганської областей 11 травня 2014 р. з метою відокремлення цих адміністративно-територіальних одиниць від України і приєднання до Росії; щодо самопроголошеного керівництва Криму стала застосовуватися характеристика *псевдовлада (кримська псевдовлада)*;

б) у конкретнішому значенні — це характеристика соціальних груп тих, хто видає себе за іншого, характеристика несправжніх, хоча й офіційно ніби прийнятих подій, явищ і підроблених, фальсифікованих виробів, продуктів: *псевдоветеран, псевдочорнобильець* (той, хто видає себе за ліквідатора аварії на Чорнобильській АЕС 1986 р. для того, щоб мати належні цим людям пільги); *псевдобанкрутство*; *псевдовино* (уже офіційна назва підроблених, сфальсифікованих вин);

лжедемократія, лжедемократичний, лжедемократ; лжепатріотизм, лжепатріот та ін.; «Невтомні зливачі нації, *лжеінтернаціоналісти*, хіба не готували вони нам мовний Чорнобиль...» (Олесь Гончар, 1989 р.); «...джерела фінансування можна знайти, вилучивши з пільгового пенсійного забезпечення тих, хто користується ним незаконно (*лжечорнобильці, лжеучасники* воєн та ін.)» ([3 листа співробітників НАН України]. — Час, 10.01.1997, с. 3);

2) утворення книжного характеру з компонентом *квазі-*, рідше вживані порівняно з двома попередніми типами, які поділяються на: а) назви оцінного характеру, загалом синонімічні до утворень двох попередніх гнізд: *квазіеліта, квазікультура, квазіпаламент, квазінезалежність, квазіпатріот, квазіпатріотизм, квазіпатріотичний; квазіукраїнський* («побудова *квазіукраїнської держави*»; «Про *квазіукраїнський футбол без України*»: М. Слабошпицький. — ЛУ, 31.01.2013, с. 1); *квазідемократ* та ін.; б) назви, що зберігають свій термінологічний характер, але актуалізувалися в ширшому слововжитку: *квазівалюта, квазігроші, квазіфіскальний* і под.

6.1.5. Як свідчення зростання ролі особистісних чинників у сучасному житті суспільства — актуалізація утворень з компонентом *само-*... у значеннях а) здійснення чого-небудь з власної ініціативи, самостійно і б) спрямованості дії на самого себе; замикання ознаки в самому собі:

а) це, по-перше, утворення з нейтральною або більш чи менш неохвальною конотаціями: *самопоселенець, самопоселенка*, розм. *самосел* (звичайно про жителів сіл у межах Чорнобильської 30-кілометрової зони, відселених після аварії 1986 р., які згодом з власної ініціативи стали повертатися на рідні місця; про кримських татар, які з кінця 80-х рр. стали повертатися на свою історичну батьківщину й займати без дозволу органів місцевої влади земельні ділянки): «Чому нас учить поведінка так званих *самоселів* — чорнобильців, котрі не змогли жити в степах, куди їх відселили, й повернулися до свого краю, хай небезпечно, але рідного?» (Н. Околітенко. — ЛУ, 28.04.1994, с. 5); *самозахоплення (землі, земельної ділянки* та ін.) з похідними дієслівними формами *самозахоплювати, самозахопений; самозбудова (дія); самобудова*, розм. *самобуд* — будівля («Набув чинності порядок прийому в експлуатацію будинків, збудованих без дозволу й через це не узаконених, так званих *самобудів*». — Е, 28.07.2011, с. 1); іменники *самооборонець, самооборонівець*, переважно мн. (у зв'язку з появою під час «євромайданів» загонів «самооборони»); неохвально конотоване гніздо *самопроголошений* (зокрема, про ті регіони колишніх союзних республік СРСР, які на початку 90-х рр. оголосили себе незалежними державами: так звану Придністровську Молдавську Республіку, а також утворення на місці Абхазької та Південно-Осетинської автономій Грузії, а з березня 2014 р. — і про сепаратистські сили в самій Україні: «*самопроголошена кримська влада*», «*самопроголо-*

шений уряд Криму»; «самопроголошена “Донецька Народна Республіка”», «самопроголошений “народний мер” Слов’янська»), самопроголошення;

по-друге, це утворення з ознаками конотації схвалення або принаймні оцінно-нейтральними: активізація у вжитку з другої половини 80-х рр. слів *самостійність* (в економічній сфері: *самостійність підприємства* і т. ін.), *самооплатність* (*самоокупність*), *самофінансування*, *самокредитування* (див. 3.3.1), гнізда *самоврядування*, *самоврядний*, *самоврядність* (див. 3.3.2); активізація на межі 80–90-х років гнізда *самовисунення* / *самовисунення* (висунення своєї кандидатури під час виборчої кампанії — від себе особисто, а не від певної організації) з похідними *самовисуватися*, *самовисуванець*, *самовисуванка*; *самоорганізація* з іншими членами цього гнізда, які стали потрапляти до загального слововжитку зі спеціальних сфер в останні десятиліття радянського часу (*самоорганізація матерії, системи*), але тепер вони вживаються й щодо поняття суспільного життя: *самоорганізація населення, громадян*; «Ми дослідили, що змусило жителів невеликого райцентру *самоорганізуватись* на протест і розгромити державну установу» (С. Мартинець. — Е, 11.07.2013, с. 1), *самоорганізований* (див. 3.3.4);

б) *самодостатній, самодостатність*: розвиток у членів цього гнізда нового, соціально зорієнтованого значення («треба бути *самодостатньою* особистістю»; «Ми зустрілись із Галиною Тарасюк..., дві... *самодостатні* українські жінки». — УМ, 4.08.2006; «— ...у них під носом так швидко піднімається успішний і *самодостатній* бізнесмен». — Е, 27.06.2013, с. 5); зростання частотності вживання слова *самореалізація* з утворенням похідних *самореалізуватися* / *самореалізовуватися*, *самореалізований* (див. 3.3.2); з іншого боку, утворення та активне вживання гнізда вже з явною конотацією несхвалення: *самопіар*, *самопіаритися* (див. 5.3.1; пор. давніші *самореклама* та ін.).

6.1.6. Модель, що «спеціалізується» на позначенні певних суспільно резонансних скандальних подій, — із суфіксоїдом *-гейт* (див. 3.7) і несхвальними конотаціями. Активізація утворень такого роду, пов’язуваних в основному з представниками найвищого державного керівництва країни (про наявність чи, навпаки, відсутність належних підстав для такого пов’язування відомо, звичайно, лише невеликому колу осіб), розпочалася від початку 2000-х років: *г(Г)онгадзегейт*, *к(К)учмагейт* / *касетагейт* (див. 4.3), *кольчугагейт* (звинувачення на адресу українського керівництва на початку 2000-х років щодо продажу Іракові радарної системи «Кольчуга», яке, втім, не підтвердилося); з меншою частотністю вживання: *Тимошенкогейт*, *Ющенкогейт*, *Януковичгейт* (щодо різних подій, пов’язуваних з цими політиками).

6.2. Префіксація⁸. З-поміж продуктивних у 90-і роки «соціальних» моделей префіксального словотворення виділяється, зокрема, одне гніздо з префіксом *роз-* зі значенням розподілу чого-небудь, раніше єдиного (переважно щодо сфери сільського господарства): *розпайовання* / *розпайовування* (*землі, майна* і т. ін. — у зв’язку з розформуванням колгоспів і радгоспів), *розпайовати* / *розпайовувати* (форма недок. в. у подібних утвореннях є похідною від форм

⁸ Більшість аналізованих моделей префіксального словотворення активізувалася в досліджуваній період і в інших слов’янських мовах (значною мірою в складі аналогічних лексичних одиниць, особливо від інтернаціональних коренів), але в західно- і південно-слов’янських мовах дещо вищу продуктивність, ніж у східнослов’янських, виявляють утворення з питомими префіксами (див., наприклад: *Komparacja współczesnych języków...* — S. 65–67, 73–74, 85–88, 106–111; *Земская Е. А.* Знач. праця. — С. 110–118; *Анкова-Ничева К.* Знач. праця. — С. 68–69).

док. в.), *розпайований*. Але ця модель не поширилася на інші словотвірні гнізда (у сфері промисловості, наприклад, відповідний комплекс дій, спрямованих на розформування раніше націоналізованої, єдиної соціалістичної економіки, став позначатися як *акціонування* або *корпоратизація*), поступившись за своєю регулярністю цілому рядові інших префіксальних моделей.

6.2.1. Модель на позначення доведення певної ознаки до небажаного надміру. Характерний для радянського (і не тільки) періоду стиль управління державним, політичним, економічним, культурним життям, суспільними процесами з надмірним втручанням (із «вказівками») державного та партійного апаратів дістає від часів «перебудови» виразно несхвальну оцінку в активізації у суспільно-політичному слововжитку префіксальної моделі *за-* в поєднанні з дієслівними основами (це насамперед прикметники, співвідносні з пасивними дієприкметниками, та похідні від них абстрактні іменники, рідше самі такі дієприкметники і власне дієслова)⁹:

а) на позначення надмірно великого значення, що відводилося в діяльності тоталітарної держави та монопольної політичної партії вихованню громадян у відповідному дусі: *заідеологізований* (*преса, література, освіта, школа, наука, суспільство* і т. ін.); «А деяких шановних вчених навіть не засмучує, що їх вкрай *заідеологізовані* “дослідження” на кшталт критики українського буржуазного націоналізму, класової солідарності світового пролетаріату тощо давно вже перетворилися на одіозні рештки доби конфронтації»: Б. Патон. Будувати науку Української держави. — Україна. Наука і культура. К., 1991, вип. 25, с. 93–94), *заідеологізованість*, рідше в дієсловах: *заідеологізувати(ся) / заідеологізувати(ся)*; *заполітизований* (*преса, церква, тема дискусії* і т. ін.), *заполітизованість*, рідше *заполітизувати(ся) / заполітизувати(ся)*. Характерно, що з відходом суспільства від тоталітарної, монопольної ідеології такі одиниці можуть утрачати несхвальні конотації, пор., наприклад: «Українці стали *заполітизованими* під час помаранчевої революції — тоді відбулася надмірна «кольорова» диференціація політичних поглядів» (Є. Головаха. — Критика, 2009, ч. 7–8, с. 5);

б) на позначення надмірного регулювання з боку державних, партійних, господарських та інших органів діяльності відповідних секторів суспільства (з дріб'язковою опікою, вимогами діяти суворо за розробленими нагорі і «спущеними» директивами, з ускладненістю формально-процедурними моментами): *забюрократизований* (*державний апарат, судочинство, процедура оформлення документів* і т. ін.), *забюрократизованість, забюрократизувати(ся) / забюрократизувати(ся)* (пор. *забюрократитися*, яке виникло значно раніше); *заорганізований, заорганізованість, заорганізувати(ся) / заорганізувати(ся)* (*громадську роботу, дитяче свято, диспут* і т. ін.), *заорганізування* (члени цього словотвірного гнізда, яке сформувалося, очевидно, в надрах професійного сленгу працівників партійно-бюрократичного апарату, фіксуються в пресі ще 60-х років, але в зазначений період вони помітно активізувалися у вжитку); *зарегламентований, зарегламентованість, зарегламентувати(ся)*: «Закритість, кастовість, корпоративність, засекреченість, зверхність, безапеляційність, маніпулювання чужими думками, намагання усе *заорганізувати, зарегламентувати*... — хіба то не відголоски сталінщини, що увійшла нам мало не в генетичний код?» (ВК, 8.06.1989); «...мало що змінилося в системі керування освітою, *зарегламентованої* “до останнього чиху”» (В. Моренець. — Урок

⁹ Пор. також: *Ленець К. В.* Лексичні зміни та їх відображення в мові сучасної преси // Мовознавство. — 1988. — № 6. — С. 45–46.

української, 2005, № 9–10, с. 24); *зарегульований, зарегульованість* (бюрократична *зарегульованість*), *зарегулювати(ся) / зарегульовувати(ся)* (це дієслово існувало раніше як професіоналізм у сфері використання водних ресурсів в оцінно-нейтральному значенні просто доконаного виду до *регулювати*: «зробити регульованим за допомогою системи гідротехнічних споруд (течію, екосистему і т. ін. природних водоймищ), але в зазначений період і воно стало подаватися з неохвальною конотацією: «Збудовані на Дністрі водосховища настільки *зарегулювали течію*, що...» — РУ, 3.01.1988), *зарегулювання / зарегульовування; заформалізований* (освіта, система виховання і т. ін.), *заформалізованість, заформалізувати(ся) / заформалізувати(ся)*; *зацентралізований* (економіка, бюджетна політика і т. ін.; «зацентралізована до абсурду, унітарна держава» — про СРСР: ГУ, 4.04.1991), *зацентралізованість, зацентралізувати(ся)* «надміру підпорядкувати певному керівному та організаційному центрові — столиці, столичним міністерствам і відомствам, органам влади на місцях і т. ін.»; дещо пізніше з'явилося гніздо *заадмініструвати / заадмініструвати (роботу, діяльність і т. ін.)* з похідними;

в) за цими зразками — взагалі на позначення доведення до небажаних крайнощів (модель у цьому значенні лишається продуктивною до нашого часу): *засоціологізований* («засоціологізована програма з літератури»: ЛУ, 30.06.1988; «засоціологізована тенденційність підручникових схем»: Укр. мова і л-ра в школі, 1992, № 3–4, с. 15), *засоціологізованість* та інші члени цього гнізда; *затеоретизований* (виклад навчального матеріалу), *затеоретизованість* та ін.; *застандартизований, застандартизованість* (особливо в педагогіці, методиці викладання: *мислення, стилю, викладу і т. ін.*) та ін.; серед менш частотних випадків, зокрема щодо сучасного стану екології, стану української літературної мови в радянський час: «Майже 50 скверів і парків! У нашу загазовану й *заавтоматизовану* добу» (Наука і суспільство, 1988, № 9, с. 53); «... чи поніс хто бодай найменше покарання за “захімічені” гектари, за “занітрачені” овочі?» (Перець, 1989, № 14, с. 3); «Не даючи можливості повністю користуватися з усієї мовної скарбниці, українських перекладачів змушували писати якоюсь “*занормалізованою*”, знеживленою, безбарвною, бідною мовою» (О. Медвідь. — Другий міжнародний конгрес українців. Доп. і повідомл. : Мовознавство. — Л., 1993. — С. 274); *заштампований* (мова, стиль і т. ін.), *заштампованість* та ін.; «Опубліковані тези звітної доповіді райкому... були надто “завиробничені”, насичені загальниками» (РУ, 4.06.1989); «Зареформувались» (Ф. Приймачик, учителька, м. Вінниця. — ЛУ, 25.01.2001, с. 4: про свою незгоду з деякими проектами реформ українського правопису); уже за межами суспільно-політичного слововжитку — у розмовній лексиці: *затероризований* та ін., *зазомбований* та ін.¹⁰

6.2.2. Моделі із загальним значенням припинення наявності, діяльності чого-небудь (зокрема, нерідко з тими ж дієслівними основами, що й модель на за-, пор.: *заідеологізованість* — *деідеологізація* і т. ін.), представлені в перехідних дієсловах та співвідносних з ними формах, і / або протилежної дії, представлені

¹⁰ Активізація цієї префіксальної моделі у словах з дієслівними основами збіглася в часі з активізацією омонімічної моделі для творення форм доконаного виду дієслів від двовидових дієслів (див. докладніше: Тараненко О. О. Дієслово в контексті сучасних тенденцій до перегляду нормативних засад української літературної мови // Мовознавство. — 2006. — № 2–3. — С. 58–59). Пор., наприклад, наведені вище *застандартизований, застандартизованість* з неохвальною конотацією і пропонувані в певних колах українських термінологів як цілком нейтральні *застандартизувати* — док. в. до *стандартизувати, застандартизований* (терміносистема, планові показники).

в дієсловах на *-ся* та співвідносних з ними формах — на позначення тенденцій до скасування, усунення попереднього стану або відходу від нього: з одного боку, від певних явищ недавнього минулого (насамперед радянського) як небажаних і неприйнятних в оновлюваному житті, з другого боку, — від того стану, що, навпаки, оцінюється як більш або і єдино прийнятний.

6.2.2.1. Утворення з префіксом *де(з)-* і його рідше вживаним варіантом *зде-* (останній виражає значення доконаного виду для двовидових дієслів) — це насамперед іменники на *-ація*, *-и(і)зація*, рідше також на *-ування* (*дерегуляція* і *дерегулювання*), формально похідні від дієслів, хоча останні представлені не так показово, а також від іменників (*декомунізація* і под.):

а) на позначення припинення існування відповідних явищ державного, суспільно-політичного, економічного життя, що їх розцінюють як неприйнятні: *дебільшовизація* (у публіцистиці: те саме, що *декомунізація*); *дебюрократизація* (*державного життя, економіки, податкової системи* і т. ін.); *деідеологізація* (*науки, освіти* і т. ін.), *деідеологізований, деідеологізувати* (відбулася актуалізація гнізда); *деколективізація* (*сільського господарства*); *декомунізація* (*суспільства, України* і т. ін., *топоніміки*) та інші члени цього гнізда (у середовищі «антирадянських» сил вони вживалися й давніше); *демонополізація* (*економіки, ідеології* і т. ін.) та інші члени цього гнізда; *демонтаж* / рідше *демонтування* (у переносному значенні «ліквідація або докорінне перетворення чого-небудь — державного ладу, політичного режиму, економічної структури тощо»: «*демонтаж сталінської системи*» — В. Коротич), *демонтувати, демонтований*; *денаціоналізація* (*економіки, промисловості, підприємств, банків* і т. ін.) та інші члени цього гнізда (слова, відомі й давніше, але в описуваний період вони значно активізувалися); *департизація* «заборона на діяльність осередків політичних партій (спочатку це стосувалося, природно, тільки КПРС) і взагалі усунення їх діяльності та впливів усередині державних установ, підприємств, організацій» та інші члени цього гнізда; *деполітизація* / рідше *деполітизування* «усунення діяльності та впливів політичних організацій усередині державних установ» та інші члени цього гнізда (слова, що з'явилися в останні десятиліття радянського періоду, але в описуваний період вони значно активізувалися); *дерадянізація* (*суспільства, країни, влади*) та інші члени цього гнізда; *детоталітаризація* (*влади, держави* і т. ін.); *дефедералізація* (СРСР); *деформалізація* (*роботи з молоддю* і т. ін.) та інші члени цього гнізда; *децентралізація* (*структури влади, державного управління, економіки* і т. ін.) та інші члени цього гнізда; від іменників — прізвиськ державних лідерів СРСР: *десталінізація* (відоме й раніше, але особливо актуалізоване в період «перебудови»).

Наприклад: «Ми закликаємо тепер *демонтувати* командно-адміністративну систему» (ВК, 28.08.1989); «Перш за все — *декомунізація* республіки. Вона повинна розпочатися *департизацією* підприємств, установ, армії, КДБ, МВС, апарату Верховної Ради, апарату уряду» (24 серпня 1991 року: Щоденник волі : Зі стенограми позачергової сесії Верховної Ради Української РСР. — ГУ, 23.08.2000); В. Гарбарчук. Одеса *декомунізується* (СП, 1996, ч. 4: стаття про усунення з міської мікропоніміки назв, пов'язаних з радянською історією та комуністичною ідеологією); «Провести *департизацію* всіх державних установ і структур та республіканського радіо і телебачення» (із однієї з постанов Верховної Ради 24 серпня 1991 р.); «Ще одним кроком в політичному забезпеченні економічної стратегії є *деполітизація* органів КГБ, МВС і Збройних сил» (Наука і суспільство, 1990, № 12, с. 22); «Демократизація творчої спільки має починатися з її *деформалізації*» (ЛУ, 18.08.1988); «Шлях до порятунку історично складеної спільноти людей (тобто радянського народу. — О. Т.)... лежить... через *децентралізацію* (щодо союзного центру. — О. Т.), *дефедералізацію* і *демонополізацію*» (ГУ, 11.04.1991); «Цей уряд просто не готовий до праці в суверенній Україні. ... У нього немає роз-

робок і «наробок», які стосувалися б проблем *децентралізації* господарства, його *демонополізації*, піднесення ділової ініціативи. Кабінет В.Фокіна є фактично копією колишнього централізованого уряду» ([Із інтерв'ю з народним депутатом І. Юхновським]. — ЛУ, 3.10.1991, с. 2); «Цьогорічний бюджет занадто централізований. Всі копшти з регіонів перекачуються в Київ, а назад повертаються зі скрипом. Я відстоюватиму *децентралізацію* бюджету» ([Із інтерв'ю з народним депутатом С. Слободянюком]. — РІО-Інформ, Ужгород, 20.09.1997); «*Дебюрократизація, монополізація та децентралізація у всіх сферах суспільного життя*» (з програми виборчого блоку політичних партій «Партія праці та Ліберальна партія — разом» під час кампанії виборів до Верховної Ради України 1998 р.: Ліберальна газета, 20.11.1997)¹¹;

— зокрема, в аспектах етнічно-культурних і мовних параметрів української нації та національно-державних відносин між Україною і колишнім союзним «Центром» та Росією. З одного боку, на позначення заходів, спрямованих на національну асиміляцію українців, і як констатація такої асимільованості значної їх частини, щодо підпорядкування інтересів України іншій державі (іменики на -*ація* при цьому співвідносяться як з відповідними перехідними дієсловами, так і з дієсловами на -*ся*) — відомі й давніше, але тепер актуалізовані *деукраїнізація*, рідше *дезукраїнізація*¹² (*України, вітчизняного інформаційного простору, вищої освіти* і т. ін.), *де(з)українізувати(ся)* та інші члени цього гнізда; *денаціоналізація* та інші члени цього гнізда (вони були відомі, звичайно, й давніше, але тепер значно активізувалися у вжитку саме щодо українців, причому нерідко з варіантом *зде-*), наприклад: «В Україні розпочалася галопуюча *деукраїнізація*» (О. Клименко, народний депутат України. — УМ, 17.08.2012, с. 4); «— Чим, на Вашу думку, можна пояснити “відступ” за останні роки української ідеї, української мови? — Насамперед трагічною глибиною зрусифікованості нашого суспільства, тільки одним із наслідків якої є і сумнозвісна “*деукраїнізованість*” (емоційна, культурна і світоглядна) всієї керівної вертикалі» (В. Павлів. П'ять запитань до Івана Дзюби. — ПіК, 1999, № 18, с. 39); «Ось ми живемо в Донбасі, а це найбільш *зденаціоналізований край*» (А. Іванченко, читачка. — ЛУ, 11.09.1997, с. 1). З другого боку, як тенденція або принаймні вияв прагнення позбутися залежності від цього «центру» — *дерусифікація*¹³ (*суспільства, армії, освіти, церкви* і т. ін.), *дерусифікувати* та ін., *деколонізація, деколонізувати* та ін., а також деякі інші, менш уживані словотвірні гнізда: «Українізація України — це нонсенс. Можна говорити лише про *дерусифікацію України* як засіб усунення колоніального мовного та культурологічного статусу. Це також дає підстави для використання ще одного влучного узагальнюючого терміна — *деколонізація України*» (О. Романів. Становлення нації. — Вісник НТШ, 1993, ч. 6–7, с. 10) (обидва останні словотвірні гнізда були відомі й давніше, але тепер вони особливо активізувалися); «Вирішення проблем нестабільності на терені колишнього СРСР треба шукати в ще більшому утвердженні незалежності всіх

¹¹ Існують, як відомо, цілісні концепції відходу або виведення суспільства від попереднього етапу його історії, що виражаються за допомогою набору відповідних слів з префіксом *де-*, — наприклад, програма держав — учасниць антигітлерівської коаліції щодо перебудови післявоєнної Німеччини, прийнята влітку 1945 р. на Потсдамській конференції, як «принцип трьох Де»: *демілітаризація, денацифікація і демократизація* (в останньому слові *де-*, звичайно, не є префіксом); концепція перебудови СРСР напередодні його розпаду відомого тоді російського економіста й громадського діяча Г. Х. Попова з трьох ключових слів: *деряднянізація, денационалізація і дефедералізація* (див.: Огонек, 1990, № 50, 51).

¹² Пор., наприклад: «Дезукраїнізація України під приводом боротьби з “українським націоналізмом”» (Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII ст. — 1933 р.). — Нью-Йорк, 1970. — С. 359).

¹³ Пор. також новіше власне укр. (утім, ще не усталене в мовній практиці) *дезросійщення* (наприклад: А. Поєрбінний. — ЛУ, 9.11.2000, с. 11) — від *зросійщення*.

нових держав, зокрема в *деімперіалізації* і *дешовінізації* Росії» (ВК, 8.10.1993) (пор. у мовах народів колишньої Югославії активізацію утворень на зразок хорв. *dealbanizacija*, *deislamizacija*, *dekroatizacija*);

– у 90-х роках і пізніше виникають такі позначення тенденцій і дій проти-лежної спрямованості щодо явищ уже нової дійсності, як *дебартеризація*, *деофшоризація* (економіки), *деприватизація* та інші члени цього гнізда, поширюю-ться такі позначення актуальних явищ, як *декриміналізація* (з одного боку, *суспільства, влади, міліції, економіки* і т. ін.; з другого боку, *адміністративних, економічних правопорушень*) та інші члени цього гнізда; *дерегуляція / дерегулю-вання* «відмова від жорсткого адміністративного втручання в діяльність певної галузі економіки, управління» (економіки, підприємницької діяльності, держав-ного управління і т. ін.), *дерегуляторний* (політика, заходи) та ін.; *детінізація*, тобто «виведення [економіки] з “тіні”», — як протилежне до *тінізації* («перехід [економіки] в “тінь”» — у нелегальну сферу) та ін.: «*Дебюрократизація й дере-гуляція* — це те, що реально відрізняє демократію від командно-адміністратив-ної системи» (О. Мороз. — Поступ, 28.07.2005); «Про заходи щодо *детінізації* економіки» (указ Президента України 2001 р.); від іменників — прізвищ лідерів України: *декучмізація* (України, влади: див. п. 4.3);

б) на позначення відходу від відповідних узвичаєних досі понять ідеології, моралі, суспільних стереотипів і оцінок, незаперечних і навіть «святих» для по-переднього (насамперед, звичайно, радянського, але не тільки) часу — відходу, який відбувається нині в загальному контексті тотальної переоцінки цінностей (такий «відхід» може кваліфікуватися як позитивно, так і — в разі його «непра-вильної» спрямованості й узагалі надмірної, на думку опонентів, радикаліза-ції — негативно): *дегероїзація* (гніздо, відоме й раніше, однак тепер воно акти-візувалося), *деіконізація*, *деканонізація*, *демистифікація*, *деміфологізація*, *десакралізація*, *детабуїзація* (заборонених тем, моральних норм і т. ін.) та деякі ін. (разом з іншими членами цих словотвірних гнізд):

«*Дегероїзація* української минувшини... здійснюється з далекосяжною метою протидіяти повноцінній національній мовно-культурній самоідентифікації українства» (І. Драч. Відкри-тий лист Президентові України Л. Кучмі, віце-прем'єр-міністрові з гуманітарних питань В. Смолію. — Укр. форум, 15.06.1999, с. 2); «Кожне покоління немов сканує величезний архів військової міфотворчості, вибираючи те, що є ближчим. ...Але симптоматично: всі ці фільми (мається на увазі радянська кінокласика. — О. Т.) створені до 80-х. *Деміфологізація* війни, пе-релом у... мисленні, пов'язаний з поясненням причин виникнення тотального насильства, — всього цього немов і не було в історії світової культури» (Д. Ключко. Якби не було війни... — Д, 14.05.1999); «Сучасні історики і публіцисти настільки *деміфологізували* й *дегероїзували* українську історію 30-х років, що мимоволі починає здаватися: там не було нікого й нічого, гідного поваги і подиву» (ГУ, 9.07.1999, с. 10); «*деіконізація* батька Тараса» — гасло, під яким видавці одного з новостворених журналів мали намір «оздоровити український літературний організм», опублікувавши вульгарну стилізацію мови епістолярного стилю української літе-ратурної мови XIX ст.¹⁴; «Здається, з маси спеціально створених на чужі гроші газет і журна-лів так і лунає звідусіль: А кого ми ще не *деідеалізували* й не *деканонізували* (читай: не дис-кредитували, не скомпрометували, не спашпожили)? Ярослава Мудрого? Сквороду? Хмельницького? Мазепу? Шевченка? Лесю Українку? Кобилянську? Франка? Довженка? Гончара? Ющенка? ...Хто повірить у випадковість такого святотатного спотворення істини, такої “*деіконізації*” видатних українців...?» (В. Дончик. А що замість патріотизму і хто за-мість патріотів? — Урок української, 2001, № 11–12, с. 15); «Ще один контрапункт незалеж-

¹⁴ Див. докладніше: *Тараненко О. О.* Колоквалізація, субстандартизація та вульгари-зація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) // Мовознавство.— 2003.— № 1.— С. 26.

ності: завезена нам амбітними аутсайдерами західної науки — *десакралізація*. І не кого іншого, а неодмінно Шевченка» (Ліна Костенко. Геній в умовах заблокованої культури. — Урок української, 2000, № 2, с. 13); «*Десакралізації* потребує в нашому житті те, що заважає жити. У нашому випадку — це, безсумнівно, радянське минуле. ...Але *десакралізація* може бути злісною і політично заангажованою... Наприклад, мене обурює пониження і обплювання заслужених національних авторитетів — Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Ольги Кобилянської. Така *десакралізація*, вибачте, смердить» (Валерій Шевчук. — Урок української, 2001, № 1, с. 13);

в) на позначення вже однозначно небажаного відходу — від того стану, який не тільки був, але й лишається в баченні різних верств суспільства найбільш або і єдино прийнятним (на відміну від двох попередніх груп, відповідні іменники тут частіше співвідносяться переважно з дієсловами на *-ся*): *деіндивідуалізація* (*особистості, творчості і т. ін.*), *деінтелектуалізація* (*суспільства, мистецтва і т. ін.*), *депрофесіоналізація, деформація* (в переносному значенні: «викривлення чого-небудь; порушення нормального перебігу, розвитку чого-небудь»: *деформація людських цінностей, моралі, міжнаціональних відносин і т. ін.*) та інші члени цих гнізд; значно активізувалися у вжитку такі вже відомі одиниці, як *дегуманізація* (*суспільства, культури і т. ін.*), *дестабілізація* (*соціальна, політична дестабілізація; дестабілізація політичної ситуації, економіки, торгівлі і т. ін.*) та інші члени цих гнізд; не обов'язково з оцінною конотацією: *дезінтеграція* (*СРСР, пізніше України, економічних зв'язків, суспільства і т. ін.*) — з формуванням розгалуженого гнізда *дезінтеграційний, дезінтегрувати(ся), дезінтегрований, дезінтегрованість*; відбулася також активізація гнізда слова *деструкція* (в переносному значенні: «порушення або руйнування основ, нормальної діяльності чого-небудь»: *деструкція суспільства, культури і т. ін.*), *деструктивний* (*процеси, явища, діяльність, позиція, сили і т. ін.*), *деструктивність* (хоча в українській мові тут відсутня безпосередня мотивованість дієсловом).

6.2.2.2. Утворення з префіксом *роз-* (модель, менш продуктивна, ніж попередня, — дієслова та віддієслівні іменники, причому, на відміну від попередньої моделі, тут немає такої різкої відмінності за частотністю вживання між дієслівними та іменниковими формами, але може бути відмінність у частотності між формами док. і недок. в. дієслова):

а) на позначення відходу від відповідних явищ державного, суспільно-політичного, економічного життя, що їх розцінюють як небажані, або скасування того, що вже стало непотрібним: *роздержавлення / роздержавлювання* — на зміну попереднього *у(о)державлення* (з відповідними дієслівними формами): *роздержавлення економіки, власності, підприємства і т. ін.*; перен.: «Українська література досі формувалася офіційними інституціями. І що ми з того маємо? ...Нам потрібне *роздержавлення літератури і роздержавлення душі*» ([Із інтерв'ю з письменником Володимиром Даниленком]. — УС, 23.11.2000), «А якщо всі ЗМІ *роздержавлять*, неможливо буде впроваджувати державну політику з консолідації та розвитку культури» (К. Тарчевська. — СП, 31.03.2005, с. 14), «Як нам краще *роздержавитися*» — назва публікації (ГУ, 20.12.1994); деякі інші, менш частотні одиниці, які з'являються, зокрема, і як відповідники (заміна) до одиниць з префіксом *де-*: *розбюрократизування* (*управління державою, економіки, порядку ліцензування, оподаткування і т. ін.*), *розбюрократчування* (в обох випадках з відповідними дієслівними формами), пор. вище *дебюрократизація*; явище кількох останніх років — *розприватизація* (дещо відмінне від *деприватизація*) та інші члени гнізда (*житла, земельної ділянки і т. ін.*; «Як роз-

приватизувати квартиру?» — юридичні консультації в ЗМП); інші, ще рідше вживані: *розпартизація органів самоврядування* (Д. Петренко. — УС, 28.09.2000, с. 5), *«розтінізація» економіки* (І. Пукіш-Юнко. — ВЗ, 17.01.2013, с. 6);

– в аспекті національно-державного існування України: *розімперювання / розімперення* (з одного боку, *Росії, російської ментальності* і т. ін., з другого, — *України* і т. ін.): «Слово до тих, у кого в душі почався процес *розімперювання*, щирого повернення до рідного, не витравленого століттями малоросійства» (О. Дробаха. — Час, 29.05.1997; у назві монографії: А. Русначенко. *Деколонізація і розімперення*. К., 2012) з рідше вживаними дієслівними формами; «Ключовим гаслом на ближчий час має стати українська Україна, а це, передусім, означає *розмосковщення*. Більше як 9/10 українських негараздів так чи інакше коріниться в Москві та її впливові» (Р. Гендзюра. — УС, 7.10.1999, с. 7); *розукраїнювання / розукраїнення (української нації, України* і т. ін.; у назві книжки: Р. Кісь. *Як зупинити розукраїнювання України*. Л., 2012), *розукраїнювати / розукраїнити*;

– на позначення позбавлення попереднього стану духовної, моральної затисненості, скованості у вираженні себе, своїх почуттів / відходу від такого стану — помітна активізація у вжитку переносного значення членів гнізда *розкріпачувати(ся)* та ін.: «Показово, що твори у поетичних збірках характеризуються насамперед певною *розкріпаченістю думки*, відсутністю ідеологічної закомплексованості» (А. Дяченко. — ЛУ, 8.02.1996); *мовне розкріпачення*. У разі надмірного, на думку мовця, вияву такого стану позитивна конотація перетворюється на свою протилежність: «Шкода, коли дехто, і не тільки з молодих, піддається культурній експансії Заходу. З цього боку мене не цікавлять ні О. Забужко, ні Ю. Покальчук з їхніми закличками до “*морального розкріпачення*”» (Я. Дзира. — ЛУ, 18.03.1999, с. 4);

б) на позначення вже тільки небажаного відходу — від того стану, який не тільки був, але й лишається в баченні суспільства найбільш або і єдино прийнятним (на відміну від попередньої групи, відповідні іменники тут частіше співвідносяться не тільки з дієсловами активного стану, а й з дієсловами на *-ся*): *розбалансований (зв'язки, економіка* і т. ін.), *розбалансованість* («Соціальна *розбалансованість українського суспільства* провокує негативні зміни в політичній атмосфері»: В. Каспрук. — УС, 18.02.1999, с. 5), *розбалансування / розбалансовування (цін, ринку* і т. ін.), рідше *розбалансувати(ся) / розбалансовувати(ся)*; *розселювання* «відчуження селян від своєї землі, формування збайдужілості їх до селянської праці, селянського побуту» (відоме ще з праць В. І. Леніна дореволюційного періоду: рос. *раскрестьянивание* — як співвідносне з домислованим дієсловом на *-ся*, проте тепер воно вже стало співвідноситися з домислованим, а згодом уже й утвореним перехідним дієсловом на позначення відповідної політики радянської влади щодо селянина, пор. також *розкуркулювання, розкозачування*): «Уже в наші перебудовчі часи пішов у широкий вжиток виразний термін — *розселювання*. Етимологія цього словоутворення веде прямісінько до сумно знайомого нам *розкуркулювання*» (33-й: голод : Народна Книга-Меморіал / Упоряд.: Л. Б. Коваленко, В. А. Маняк.— К., 1991.— С. 17), «...колгосп, з допомогою якого... сталінський геній відділив селянина від результатів його праці, чим і *розселянив*» (Б. Сидоренко. — ГУ, 10.02.1999, с. 5); з менш частотних випадків — *розкультурення*: «Дійовим чинником русифікації стала т. зв. попса в її найвulgарніших виявах... Вона працює не лише на “*розукраїнення*”, а й на *розкультурення*» (Іван Дзюба); «...йому (Гри-

горові Тютюннику. — О. Т.) вдалося показати у виродженні українського селянина *розкультування* людини як такої» (М. Насенко. — ЛУ, 6.09.2001);

в) на позначення роз'єднання, порушення цілісності чого-небудь: так, на межі 80–90-х рр. значно актуалізувалися у вжитку в своїх переносних значеннях гнізда *розвалити(ся) / розвалювати(ся)* (економіку, промисловість, сільське господарство, завод, колгосп, країну і т. ін.), *розвал*; *розпастися / розпадатися* («Єдиний вихід для Радянського Союзу — *розпастися* на систему незалежних держав»: І. Юхновський. — ЛУ, 3.10.1991), *розпад* (сфери освіти, галузей економіки, соціалістичної системи, СРСР і т. ін.). У дискурсах різних політичних сил уже незалежної України висуваються звинувачення на адресу опонентів щодо їхніх дій, спрямованих на *«розкол»* (України, суспільства і т. ін.)¹⁵.

6.2.2.3. Утворення з власне українськими префіксами *від-* і *зне-*, що приєднуються звичайно до основ питомих або давно українізованих слів. Ці моделі поки що значно менше представлені порівняно з попередніми, але, як видається, їхня продуктивність посилюється:

а) «...саме ця Церква (УПЦ КП. — О. Т.) має виконати велику місію духовного відродження і *відросійщення* на Сході України» (І. Гречко. — ЗВУ, 20.08.1999, с. 4); *відмосковщення* — замість *дерусифікація*¹⁶; «після вікопомного *відпольщення* Львова 1939 р.» (І. Оржицький. — Зб. Харків. іст.-філол. т-ва: Нова серія, 1998, т. 6, с. 210)¹⁷;

б) *знеросійщення* (від *російщення*); *знеукраїнізування* («...на тлі дедалі пришвидшуваного мовного *знеукраїнізування* України»: Заява пленуму ради НСПУ України. — ЛУ, 4.07.2002, с. 1); «Шевченко більше, ніж будь-хто, зробив для портунку нації від занепаду, від *знедуховлення* і *розмивання*» (ЛУ, 17.03.1994).

6.2.3. Моделі із загальним значенням повторної дії, спрямованої на зміну, виправлення, поліпшення наслідків попередньої дії.

6.2.3.1. Утворення з префіксом *пере-* зі значенням повторення дії інакше, по-новому. Це насамперед активізація вживання членів словотвірного гнізда *перебудова* та ін. (особливо в 1985 — першій половині 1991 рр.: *перебудова економіки, державного управління, політичного життя, психології мас* та багато інших і як наслідок — назва самого цього періоду в історії СРСР: див. п. 3.2), а також таких гнізд, як: *перерозподіл* (влади, повноважень, власності, землі і т. ін.), *перерозподілити / перерозподіляти* та ін.; *перейменування* (вулиць, населених пунктів, підприємств, організацій, друкованих органів і т. ін.) та ін.: «Ще в перші роки незалежності, коли до місцевої влади тут (у Феодосії. — О. Т.) прийшли державницькі політики, вони спробували запровадити чимало реформ. Почалися *перебудова* господарської системи, відновлення історії стародавнього міста, *перейменування* вулиць» (Ю. Чикирясов. — ЛУ, 8.11.2001); «Тому зараз починається великий *переділ* фінансово-промислових активів навіть тих олігархів, котрі вже віддалилися від політики» (Ю. Грицик, Н. Васюнець. — Е, 31.01.2013, с. 5). З'явилися також нові гнізда: *перепаявання* (землі і т. ін.), *перепаявати / перепаяувати* та ін.; *переструктурування* та ін. (див. 3.3.1); у пере-

¹⁵ Див., наприклад: Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі.— К., 2012.— С. 103–104.

¹⁶ Караванський С. Російсько-український словник складної лексики.— К., 1998.— С. 110.

¹⁷ У західнослов'янських мовах така префіксальна модель діє достатньо продуктивно: п. *odideologizować, odkomunizować* та ін., слщ. *odideologizovať, odpolitizovať, odtabuizovať* та ін., ч. *odbyrokratizovat* та ін. (див., зокрема: *Komparacja współczesnych języków...*— S. 80, 232).

носних значеннях (метафори зі сфери інформаційних технологій): *переформатування* (інформаційного простору, українського політикуму, Верховної Ради, уряду і т. ін.; «Ющенко прагне переформатування політичних сил». — Нар. газета, 2004, № 26), *перезавантаження*, тобто наповнення чого-небудь новим змістом (влади, Верховної Ради, відносин з Євросоюзом і т. ін.), та інші члени цих гнізд. Активізувалося у вжитку раніше відоме переважно в «апаратному» лексиконі гніздо *переголосування* та ін. (часто у Верховній Раді: «ставити на переголосування пропозицію, законопроект і т. ін.»; під такою назвою наприкінці 2004 р. відбувся навіть третій тур президентських виборів).

6.2.3.2. Утворення з префіксом **ре-** зі значеннями а) повторення дії інакше або б) відновлення попереднього стану¹⁸: а) *реструктуризація* (галузі господарства, виробництва, підприємства, боргів, заборгованості, тобто повернення боргів, заборгованості на інших умовах, в інший час, і т. ін.; «Потрібно здійснити, як це модно казати, реструктуризацію уряду»: О. Волков, народний депутат. — УС, 8.06.2000); *рефінансування*, *реінвестування*, *реінвестиція* (дія; самі капіталовкладення), *рекапіталізація* (банку); б) *реприватизація* «повернення підприємства, галузі, землі в державну власність; повторна націоналізація», *рекомунізація*, *реукраїнізація*: «Перший проект... передбачає реукраїнізацію зрусифікованих українців...» (М. Рябчук. — Критика, 2009, ч. 7–8, с. 9) (разом з іншими членами цих словотвірних гнізд)¹⁹.

6.2.4. Модель з префіксом **недо-** зі значенням недостатнього рівня готовності — недоведення до кінця чого-небудь підготовлюваного, споруджуваного (з дієслівними основами: *недобудова*, *недобуд*), що на загальному тлі сучасного економічного стану країни є цілком звичайним явищем: «— Коли ми купували *недобуд*, він був у дуже занедбаному стані» (Е, 18.04.2013, с. 6), але частіше з переносно-оцінною семантикою низької якості чогось:

«Ідеологи російського націоналізму і неоімперіалізму великою мірою визначають культурну й освітню політику нинішньої *недоукраїнської* влади і тим готують остаточне російщення України» (Іван Дзюба. Нагнітання мороку); «— Як ми могли втомитися від революцій, коли їх у нас було лише дві, та й ті “недо”? У 1989–1991 роках наша революція не встигла набрати обергів, як розвалився Союз і вона стала начебто неактуальною. У 2004-му вона заповідалася на справжню і зрілу, але її спустили на гальмах...» ([Із інтерв'ю з Юрієм Андруховичем]. — ВЗ, 27.06.2013. с. 9); *недодержава*, *недомова*, які можуть бути й повторенням тих зневажливих характеристик (буквальних або загальнооцінних) на адресу всього українського, що належать опонентам української ідеї, української державності: «...Це, з погляду Путіна, нормальні бажання щодо такої “недодержави”, якою він вважає Україну» (А. Ганус. — Е, 1.05.2014, с. 5); «...пасажі NN щодо недолугих “хахлів”, які мають нахабство перекладати своєю *недомовою* Пушкіна! ...Вони нас не почують, бо вважають, що *недолудей* слухати взагалі не потрібно» (М. Стріха. — Д, 6.07.2012, с. 5; в останньому випадку, безперечно, наявний вплив нім. *Untermensch*); *недореформа*.

¹⁸ Пор., наприклад, у чеській мові активізацію в цей час синонімічної моделі з питомим префіксом **znovu-**: *reprivatizace* — *znovuprivatizace* і под. (див., зокрема: Komparacja współczesnych języków... — S. 88).

¹⁹ Пор. також певну активізацію в цей час префіксальної моделі з **від-** у значенні повернення чого-небудь цінного для суспільства, але перед цим утраченого або занедбаного, яка, проте, не набула особливої продуктивності: це насамперед словотвірні гнізда *відродження* та ін. — як у соціально-духовному (особливо в часи «перебудови»: *відродження духовності, моралі, традицій* і т. ін.; духовне, моральне, релігійне відродження), так і в національному (*відродження України, української мови, культури* і т. ін.) аспектах; *відновлення* (*соціальної справедливості*, під час «перебудови»: *ленінських норм партійного життя* і т. ін.).

6.2.5. Моделі на позначення структурованості суспільства та відношень (відносин) між його різними структурами.

6.2.5.1. Як наслідок поглиблення структурування суспільства, економіки й узагалі укладу життя з протиставленням окремих груп, шарів, сегментів тощо за політико-ідеологічними, соціально-майновими, національними та іншими ознаками увиразнилося членування лексичного складу за моделлю «N — не-N»²⁰. Так, у сфері загальносоціальних, політичних, правових відносин це активізація таких уже наявних і творення нових одиниць, як: *нестабільний* (*нестабільно, нестабільність*); *недемократичний* (*недемократично, недемократичність, недемократ*), з іншого боку: *нетоталітарний*; *неконституційний* (*дія, організація* і т. ін.), *нелегітимний* (два останні прикметники разом з похідними іменниками на *-ість* значно збільшили свою частотність), *неправовий* (*дія, держава* — зокрема, й щодо сьогодишньої України — і т. ін.); *несексуальний*; як вияв зростання суспільної ваги неофіційного статусу когось або чого-небудь, соціальної активності неофіційних об'єднань людей (див. 3.3.4): *неурядовий* (*організація, комісія, фонд*), *неформальний* (*рух, організація, лідер*); актуалізація ознаки «нетрадиційності»: *нетрадиційний* (*медицина, статева орієнтація*); у сфері економіки: *небанківський* (*капітал, кредит, фінансова установа*), *небюджетний*, *недержавний* 1 (*форма власності, навчальний заклад* і т. ін.), *некомерційний* (*діяльність, організація* і т. ін.), *неприбутковий* (у новому значенні «не зорієнтований на одержання прибутків»: «зареєструватися зі статусом *неприбуткової організації*»; без похідного *неприбутково*), *неринковий* (*економіка* і т. ін.); у сфері державної ідеології: значна активізація у вжитку *недержавний* 2 «про що-небудь — який не керується інтересами держави» (*підхід до справи, ставлення* і т. ін.) з утворенням *недержавник* (від *державник*), *недержавницький* (останнє стало вживатися практично в тому самому значенні, що й *недержавний* 2), *непатріотичний* (*непатріотично, непатріот*); у сфері національних відносин: *неукраїнський*, *неукраїнець*, переважно у мн. (див. також п. 4г): «В офіційних документах Партії регіонів містяться тези про державний статус російської мови, єдиний економічний простір, газовий консорціум, “правильну” канонічну церкву, підпорядковану *неукраїнським* інтересам”, — заявляють автори звернення» (С. Гончарук. — ГПУ, 14.01.2010)²¹; з посиленням уваги до розмежування *корінних* — *некорінних* народів (етносів) країни (див. 4.1): *неслов'янський* (*неслов'янське населення*, зокрема, Криму, тобто кримські татари — на відміну від етнічних росіян та українців; «особи *неслов'янської національності / зовнішності*» — з лексику правохоронних органів) (див. також у п. 3.6 про формування в сучасному суспільно-політичному дискурсі Російської Федерації опозиції *наши* — *ненаши* та про можливі причини її відсутності в сучасній українській мові). За цією схемою формуються нові опозиції: *системний* — *несистемний* (див. 6.6), *соціальний* (див. також 3.3.2) — *несоціальний* (*сорт хліба, бюджет, бюджетна програма*), *парламентський* — *непарламентський* (*партія, опозиція, форма протесту, метод політичної боротьби, формування законодавства*), у

²⁰ Пор. також: Карпіловська С. А. Тенденції поповнення... — С. 317–321; Сандакова М. В. Інновації в сфері образования прилагательных с приставкой не- // Труды и материалы международного симпозиума «Славянские языки и культуры в современном мире». — М., 2009. — С. 128–129.

²¹ Активізація вживання і творення відетнонімних дериватів з префіксом *не-* — як мовна реакція на посилення уваги суспільства до національної проблематики та на загострення міжнаціональних відносин — відбулася в описуваний період у різних слов'янських мовах (див. 4.2.1).

тому числі оцінні: *рейтинговий* — *нерейтинговий* (політик, телепередача та ін.), *формат* (форматний) — *неформат* (неформатний) (див. 5.3.1), сленг. «*крутий*» — «*некрутий*» (бізнесмен, політик, заробіток, автомобіль).

6.2.5.2. Як позначення різноманітних відносин між наявними й давніше, а ще більшою мірою нововиниклими групами структурованого суспільства та відношень між різними сегментами структурованої економіки, політики і т. ін., між різними регіонами також уже «структурованої» країни помітно активізувалося вживання і творення прикметників з префіксом *між-*: *міжсетічний*, *міжнаціональний*, *міжпартійний*, *міжфракційний* (між депутатськими фракціями у Верховній Раді), *міжконфесійний* або, рідше, *міжцерковний* (відносини, діалог, боротьба, конфлікт, чвари і т. ін., про що досі говорилося переважно щодо ситуації поза Україною і СРСР); «...Головне у цій сфері — збереження *міжнаціональної злагоди і толерантності*. ...Маємо певні позитивні ознаки у такій вкрай непростій та делікатній сфері, як *міжконфесійні відносини*. ...Ми не маємо права виявляти байдужість до успадкованого від минулого затяжного *міжцерковного конфлікту*, який переріс релігійні рамки і став загальнодержавною проблемою» (Л. Кучма. Нас об'єднує любов до України: Доповідь на II Всесвітньому форумі українців. — УК, 23.08.1997, с. 3); «Зрештою, владі треба ще довго вибачатися перед народом за... розкол України, розпалювання *міжнаціональної і міжконфесійної ворожнечі*»: Н. Балюк. — ВЗ, 11.11.2004), *міжклановий* (переносно: *боротьба*); *міжрегіональний* (*центр, конкурс, туризм; розподіл, розбрат*); в економіці: *міжбанківський* (*розрахунки, кредити, ринок, біржа*; «Не дуже переймається Нацбанк і значним обсягом продажу долара на *міжбанківському ринку*», «на вітчизняному *міжбанку*»: Ю. Сколоздра. — Е, 26.06.2003).

6.2.6. У загальному контексті втрати будь-якою з наявних у суспільстві політичних платформ та ідеологічних концепцій монополії на істину і різкого політико-ідеологічного структурування суспільства аж до гострого взаємопротистояння його різних верств відбулася помітна активізація моделей творення прикметників, рідше похідних від них прислівників («Лідери ПСПУ не випадково полюбляють наше місто, адже знайшли тут чимало прихильників, особливо серед людей похилого віку: *прорадянськи, проросійськи* налаштованих відставних військових»: О. Мотиль. — УС, 15.07.1999; так само *проукраїнськи*) і ще рідше іменників (у моделі на *про-* це переважно абстрактні іменники: *проамериканізм, проросійськість* та деякі ін.) на позначення стосунку, належності до прихильників / супротивників кого-, чого-небудь, симпатизування їм / неприязні до них — з префіксами відповідно *про-* / *анти-*, рідше *проти-* (в опозиціях з обома такими префіксальними дериватами або з одним безпрефіксним членом: *імперський* — *проімперський, конституційний* — *антиконституційний*).

Модель на *про-* при цьому зазнала певної нейтралізації «недоброзичливої» оцінної конотації, характерної для неї в радянський час, коли такі прикметники утворювалися звичайно від назв «ненаших» держав, політичних сил, устроїв і систем, соціальних програм, прізвищ «ненаших» політиків і тому не могли не містити в собі негативного оцінного моменту: *проамериканський, прозахідний, профашистський, профашист* і под. (утворення від «наших» основ на зразок *прокомуністичний*, звичайно, також уживалися, але значно рідше і нібито від імені противників комунізму)²². Наприклад: «Політика України має бути не *прозахідною* і не *просхідною*, не *проєвропейською* і не *проросійською*, а *проукраїнською*» (досить характерний зразок заяв представників українського політи-

²² Пор., наприклад: Земская Е. А. Знач. праця.— С. 114.

куму та державного керівництва різного періоду й різної політичної орієнтації); «Зараз маємо дві надзвичайно потужні сили: олігархічна *промосковська* (комунисти і Партія регіонів) та олігархічна *проукраїнська*» ([Із інтерв'ю з Левком Лук'яненком]. — СП, 19.11.2009, с. 5); «Україна займає в грузино-абхазькому конфлікті *прогрузинську* позицію» (т/к «Студія “1 + 1”», Телевізійна служба новин, 17.10.2001); «На його думку, еволюція СДПУ(о) в бік надмірно *проурядової* або *пропрезидентської* позиції породила цей процес розколу» (Д, 22.01.1999, с. 2); «За лічені тижні в парламенті сформували *проурядову* більшість, яку створили в антиконституційний спосіб» (С. Шебеліст. — Д, 19.10.2012, с. 4); *провладний* (позиція, партія, фракції Верховної Ради, більшість — у Верховній Раді); *проринковий* (курс, реформи); з основами від прізвищ політичних і державних лідерів країни: *прокучмівський* — від прізвища Президента України Л. Кучми, *проющенківський* — від прізвища Президента України, а незадовго до цього прем'єр-міністра В. Ющенка (сили, ЗМІ, фракції Верховної Ради та ін.; «*Прокучмівська* газета “Факты” охоче друкує матеріали на підтримку діючого Президента»: Ф. Тимків. — ВУ, 1999, № 13, с. 2); від прізвищ лідерів інших держав це насамперед деривати від *Путін* — насамперед, звичайно, щодо реалій у самій Російській Федерації (*пропутінський: мітинг, ЗМІ, політолог*), але також і щодо України (*пропутінський курс; “Беркут” [підрозділ МВС] настроєний не просто проросійськи, а пропутінськи*): з розмов під час подій на «Євромайдані»); в іменниках: *проєвропеєць* (прихильник європейського курсу України). Хоча в різних випадках уживання і творення таких слів усе-таки буває важко позбутися враження, що вони виходять «з уст» опонентів, а в разі рішучого неприйняття членами певної суспільної спільноти об'єкта позначення відповідної твірної основи наявність різко негативного оцінного моменту, як і давніше, цілком очевидна. Наприклад, у дискурсах політичних сил української національно-державницької, з одного боку, і лівої та російської політичних орієнтацій, — з другого боку, оперування означеннями відповідно *прокомуністичний, проросійський, промосковський, прокремлівський, проімперський* (під «імперією» маються на увазі СРСР або сучасна Російська Федерація) — *пронаціоналістичний, прозахідний, проамериканський, пронатовський* (курс, орієнтація, позиція, кола, сили, ЗМІ, інтереси та ін.), в іменниках: *проамериканець* (про справжнього або уявного агента впливу США):

«У Черкасах оприлюднено спільне звернення “до народу України, Президента Л. Д. Кучми, Конституційного Суду України, до всіх ЗМІ” цілого ряду національно-демократичних і патріотичних партій та громадських організацій... “Корумпована *прокомуністична* влада у центрі й на місцях довела український народ до зuboжіння й бідуння”, — сказано у “Зверненні”» (А. Лубенський. — КВ, 22.01.1999); «З гіркою і болем відзначаємо, що зараз особливої підтримки потребує Слобожанщина — край, де *промосковські* процеси денационалізації надто далеко зайшли» (Слобожанський ренесанс — Україні! [звернення, підписане рядом культурних діячів, літераторів і науковців Харкова]. — ЛУ, 4.03.1993, с. 7); «Приводом для гострого конфлікту став... внесений лівими проект постанови про вступ до так званої міжпарламентської асамблеї СНД. *Проімперські, антиукраїнські* сили давно вже виношували подібні наміри...» (Р. Радович. — НП, 11.12.1998); «...позиція комуністів та їх *проімперськи* орієнтованих союзників» (С. Весенський. — ВК, 15.01.1999, с. 1); «...партії лівого спрямування не подолали шкідливої хвороби *прозахідництва*. ...Капіталізм західного зразка насаджується у післярадянській країні не випадково... Ніяк не збагнуть цього тільки наші “*прозахідники*”» (О. Гош. — Комуніст, 1998, № 28).

Модель на **анти-**, як і давніше, лишається продуктивнішою порівняно з моделлю на **про-**, що пояснюється як формально-словотвірним чинником — можливістю творення опозиції в парі не тільки зі словом на **про-**, але й із безпрефікс-

ним словом, так і її ширшим тематичним діапазоном, оскільки ця модель не обмежується сферою суспільно-політичного структурування²³.

Це насамперед такі нові та актуалізовані прикметники (у ряді випадків з похідними прислівниками: *антигуманно, антизаконно, антисталінськи* та ін.), як: у загальносоціальної сфері — *антигуманний, антидемократичний, антитоталітарний*, у політичній та економічній сферах — *антилівий (настрої, ухил, спрямованість, сили та ін.) — антиправий* (рідко); *антирежимний* (спрямований проти політичного режиму в СРСР), *антикультівський* (спрямований проти культу особи Сталіна), *антивладний (митинг, протест, законопроект)*, *антипербудовн(ч)ий* (від *пербудова* у значенні широкого комплексу соціальних, політичних та економічних реформ у СРСР часів М. С. Горбачова), «...“помаранчевий” президент (про В. Ющенко, який прийшов до влади на хвилі “Помаранчевої революції”. — О. Т.) зазнав поразки не 3 серпня 2006 року, коли цілковито і беззастережно капітулював перед *антипомаранчевим* табором, а ще наприкінці січня 2005-го, коли рішуче відмовився від люстрації» (В. Пономарьов. — Критика, 2009, ч. 7–8, с. 8), *антипрезидентський, антиреформаторський, антиринковий, антирухівський* (від *Рух* — скорочена назва політичної організації, а згодом і партії *Народний рух України*: «шалена *антирухівська* агітація» — Час, 23.04.1998, с. 1), *антиурядовий*; зокрема, в плані зовнішніх політичних відносин, орієнтацій: *антиєвропейський, антизахідний, антиімперський* (переважно із семантичною спеціалізацією цього означення: «спрямований проти зовнішньої політики нової Росії»), *антимосковський* («Організація чіткого *антимосковського* фронту, боротьба проти всіх форм духовного і фізичного змосковщення, неорадянської не втрачає актуальності й сьогодні»: [Із інтерв'ю з Головою Конгресу українських націоналістів С. Брацюном]. — УМ, 5.09.2012, с. 5), *антинатовський, антиросійський, антислов'янський (характер чого-небудь, крен, курс, змова*: переважно в дискурсах політичних кіл «східнослов'янської», «православної» або прямої проросійської орієнтації), *антиправославний (агітація, змова та ін.*: це не тільки власне «спрямований проти православ'я», а й спрямований [ніби] проти Російської православної церкви і взагалі «антисхіднослов'янський», «антиросійський»); з активізацією правової свідомості населення: *антизаконний, антиконституційний, антиправовий*; з основами від прізвищ політичних і державних діячів СРСР і України, а також Російської Федерації: *антисталінський, антигорбачовський, антикучмівський, антиющенківський, антипутінський* та деякі інші («...в нібито *антикучмівську*, а фактично тільки в *антиющенківську* кампанію включився і Петро Симоненко»: В. Біленко. — Сільські вісті, 21.03.2002, с. 4); в абстрактних іменниках: *антигуманність, антидемократія, антиєвропейськість, антизаконність, антизахідництво, антиреформаторство, антиринковість, антисталінізм, антитоталітаризм* та ін.; ще ширше — в іменниках на позначення осіб: *антиаме-*

²³ Пор. такі нові та актуалізовані одиниці цього ж періоду, як: *антиалкогольний (кампанія, заходи, пропаганда* і т. ін. — під час «пербудови»), *антивірус* (у медицині та інформатичній), *антиглобалізм, антизатратний, антиінфляційний, антикорупційний, антикризовий (заходи, програма), антимонопольний (програма, законодавство, комітет), антипіратський* — 1) спрямований проти морського піратства; 2) спрямований проти «піратства» як порушень прав у сфері інтелектуальної власності, *антиполіцей*» (розмовна назва препарату для усунення небажаного запаху з рота, яким, зокрема, користуються напідпитку водії автотранспорту), *антирейтинг, антиреклама, антирекорд, антицінність*, перев. мн., «*АнтиСНД*» (власна назва програм, кампаній, фонду, друкованих видань), навіть «*Антисуржжик*» (посібник з питань культури української мови, виданий у Львові 1994 р.), *антитерористичний* та ін.

риконець, антидемократ, антиєвропесць (рідше *антиєвропеїст*), *антизахідник, антиперебудовник, антирегіонал* (політичний противник Партії регіонів України), *антиреформатор, антиринковик, антирухивець* та ін.; від прізвищ: *антисталініст, антигорбачовець, антикучміст*.

Уживання певної групи слів з префіксом **анти-** активізувалося в межах тематичної сфери України, її національно-державних інтересів — це *антиукраїнський* (*пропаганда, позиція, діяльність, політика, сили* і т. ін.) з похідними *антиукраїнськи, антиукраїнськість, антиукраїнство, антиукраїнізм* (три останні — у значенні відповідного ставлення до всього українського), *антиукраїнець* (перев. у мн.), а також члени кількох інших словотвірних гнізд із семантичною спеціалізацією переважно саме щодо України: *антидержавний* і тепер дедалі частіше вживане *антидержавницький* (*гасло, позиція, пропаганда, акція, діяльність, сили* і т. ін.)²⁴, *антидержавно, антидержавність, антидержавник, антидержавництво; антинаціональний, антинаціонально; антипатріотичний, антипатріотично, антипатріотизм, антипатріот* (див. також п. 4.2.1):

«Я прошу Державний комітет у справах національностей та міграції... організувати... перевірку фактів *антиукраїнської, антидержавної, промосковської* діяльності підрозділів “Укрзалізниця”, які виліваються у масову дискримінацію громадян України на мовному ґрунті» (Е. Рілінг. — УС, 2.07.1998); «А проте історія показує, що наша віковична толерантність не веде, як гадалось би, до справжньої злагоди й консолідації суспільства..., а веде... до вимивання, послаблення українства, затим — до *антиукраїнства* і далі більше — українофобії» (В. Дончик. — ЛУ, 24.05.2001, с. 3); «Зростання опору владі темряви, силам корупції, авторитаризму, *антиукраїнізму, беззаконню, спробам повернути країну в мертво радянське минуле. Віра в те, що ідея вільної європейської України перемаже!*» (Ю. Щербак. — Д, 28.12.2012, с. 7); «Та вже час схаменутися та скинути широкий московський зад, що засів на карку українського народу завдяки українофобам, манкуртам, безбачченкам, зайдам, які віддавна ведуть *антинаціональну* політику!» (М. Корінь, читачка. — УМ, 19.05.2011, с. 10); «А NN упродовж короткого періоду заснував ось уже п'яте видання..., яке, як і його попередника, *антинаціонального, антидержавного* спрямування» (В. Герман. — СІ, 1997, ч. 10).

У зв'язку з увиразненням різко негативного ставлення з боку певних політичних сил України і Росії до ролі Галичини в сучасних процесах українського націє- і державотворення стали помітними одиниці *антигалицький* (*антигаличанський*), *антигаличанство*²⁵. Модель з **анти-** активно зростає (див. наприклад, на початку статті серед новіших прикладів — кінця 2013 / початку 2014 рр.: *антимайдан, антимайданівський, антимайданівець, антиавтомайдан* та деякі інші).

У полемічних текстах уживання одиниць з **анти-** нерідко будується як градація, каскад відповідних означень:

«*Антиукраїнськими, антидержавницькими, антибудівничими* настроями... кишать російськомовні шовіністичні часописи» (Микола Кагарлицький, письменник. — ВК, 7.07.1999); «Ми вважаємо, що в суті своїй це рішення Верховної Ради... є *антиконституційним, антидержавним і антиукраїнським*» (Відкритий лист Одеської організації Спілки письменників України до Верховної Ради. — ЛУ, 22.10.1998, с. 2); «Львівський міськом КПУ звернувся з відкритим листом до голови Львова В. Куйбіди: “...Вважаємо, що подібні Ваші дії... фактично спрямовані на підрив цілісності нашої держави і є *антинародними, антиконституційними й антидержавними*”» (ВУ, 1999, № 13, с. 1); пор. у заголовку газетної публікації: «Осінь як час опозиції (Хто надихатиме наступні виступи з префіксом “анти”?)» (В. Кіпані. — УМ, 4.09.1997, с. 3).

²⁴ Новий академічний словник української мови подає *антидержавницький* з тлумаченням «Те саме, що *антидержавний*» (Словник української мови : У 20 т. — К., 2010. — Т. 1. — С. 224), хоча між цими словами, звичайно, є семантичні відмінності.

²⁵ Див., наприклад: *Пилипчук Д.* Болять мені загублені слова : Мій додаток до першого тому Словника української мови у двадцяти томах. — Біла Церква, 2012. — С. 377–379.

Щодо оцінної конотації кількох з найчастотніших у радянський час дериватів цієї моделі із суспільно-політичної сфери, то у зв'язку з різким структуруванням суспільства й наявністю в різних його верств цілком відмінних поглядів на той самий об'єкт вона вже зазнала відповідних модифікацій. Так, прикметник *антинародний*, не втрачаючи своєї несхвальної конотації, тепер з однаковим успіхом уживається з боку як лівої, так і правої опозиції щодо влади й щодо одного, пор.: «*Антинародний режим* будь-якою ціною перешкоджає чесним журналістам виконувати свій професійний обов'язок» (Товариш, 2001, № 35, с. 6), «Ліви прагнуть зміни *антинародного курсу*, яким нас досі вів та хоче вести надалі Л. Кучма» (Ф. Тимків. — ВУ, 1999, № 13, с. 2) — «*Антинародний уряд* має піти у відставку» (В. Наливайченко, голова політради партії «Наша Україна». — УМ, 25.03.2011, с. 2); слова *антирадянський*, *антикомуністичний* (*антикомунізм*, *антикомуніст*) у слововжитку лівих сил зберігають свою несхвальну конотацію («...різке падіння тиражів *антикомуністичних видань*, таких, як чорновілівська (так. — О. Т.) “Час-Тіме”, “Літературна Україна”, “Независимость”, “Народна газета”». — Комуніст, 1998, № 28), тоді як за його межами вони вживаються у їхніх власних номінативних значеннях або і з позитивною конотацією²⁶: «Ну, яким чином можна було нам 13 листопада 1988 року, коли я головував на першому *антирадянському* мітингу в Києві, піти на мітинг без романтизму, без віри в те, що це треба зробити?» (Дмитро Павличко. Подорож в окопи... — УК, 11.04.1998, с. 10), «...комуністи пропозицію Президента провалили. Зізнаюся, захищати її не хотілося і нам, патріотам і *антикомуністам*» (В. Чорновіл. — Час, 6.11.1997, с. 1); у дискурсі лівих сил зберігає свою несхвальну конотацію й *антипартійний*.

Значно меншу продуктивність творення та частотність уживання виявляють одиниці з префіксом *проти-*: *протинатовський*, *протипрезидентський*, *протиукраїнський* («...вагомні докази *протиукраїнського*, антинаціонального, тому й антинародного, режиму влади»: Р. Анчаров. — УС, 17.06.1999, с. 8) та ін., активізувалися у вжитку *протиправний*, *протиурядовий* та деякі інші.

Цікавим мовним явищем став такий словотвірний ланцюжок: *проти всіх* (один з варіантів голосування у виборчих бюлетенях) — *Противсіх* (саме на таке прізвище змінив своє «батьківське» один з претендентів на посаду Президента України у виборах 2010 р.: *Василь Васильович Противсіх*) — *противсіхи*, мн. (несхвально про тих виборців, які не голосують за жодну з кандидатур, називаючи їх однаковою мірою неприйнятними, хоча така позиція, на переконання творців неологізму, на руку тільки кандидатам від влади) — *противсіхство* (назва самого цього явища), *противсіхський* («...Такі погляди і є причиною розвитку серед українців песимістичних “*противсіхських*” поглядів, поглиблення і так історично властивих нам анархічних почуттів»: О. Музичко. — Д, 14.09.2012, с. 5), *противсіхівець* («— Ви критикували попередню владу, критикуєте й теперішню. Не боїтесь отримати репутацію “*противсіхівця*”?»: О. Гутик. — ВЗ, 27.06.2013, с. 9).

6.2.7. Часові моделі — на позначення періодів (подій, явищ і т. ін.) до (деривати з префіксом *до-*) і після (деривати з префіксами *пост-*, рідше *після-*, ще рідше *по-*) відповідних «віх» (частіше фіксуються моменти «після»), тобто суспільство хоче бачити й оцінювати себе не так у минулому, як тепер — після тих чи інших знакових, на його думку, історичних періодів, подій і т. ін.)²⁷. Такими «віхами» стали:

а) насамперед радянський / соціалістичний період в історії країни, звідси творення й досить частотне вживання прикметників *пострадянський*, *зневажл.*

²⁶ Пор. так само, наприклад: *Ридел С.* Неологізм в езику на българския периодичен печат // Български език. — 1995. — Кн. 4. — С. 306.

²⁷ Пор. також: *Костомаров В. Г.* Зазнач. праця. — С. 185–186.

постсовковий / післярадянський (період, суспільство, країна і т. ін.; пострадянський простір — про сукупність колишніх республік СРСР), *постсоціалістичний / післясоціалістичний, посткомуністичний / післякомуністичний* (останні означення, як і наступне, стосуються не тільки колишнього СРСР, як *пострадянський*, а й колишніх країн «соціалістичного табору»: *постсоціалістичні / посткомуністичні країни*), *посттоталітарний, післякультурівський / посткультурівський (часи, «відлига» і т. ін.)* — те саме, що *післясталінський*; з іншою мотивацією: *постколоніальний* (про Україну та інші колишні «національні» республіки СРСР), *постімперський* (про період, держави, події і явища після розпаду СРСР); похідні від прізвища Сталіна як уособлення найбільш знаково-трагічного періоду в історії СРСР: *післясталінський / постсталінський*. Наприклад: «Однак грузини, як, скажімо, й українці, є все ж *пострадянським* суспільством» (Е, 4.10.2012, с. 5); «Україна дрейфує у *постсовецькій* баюрі» (А. Єрьомін. — ВЗ, 25.07.2000); «Україна вступила чи принаймні вступає у так званий *посткомуністичний* період» (Ю. Пригорницький. — ЛУ, 3.10.1991, с. 2); «Україна, крім *посттоталітарної*, є ще й *постколоніальною* державою» (С. Грабовський. — Час, 5.06.1997); «Унаслідок помаранчевої поразки українське суспільство досі залишається радше *постколоніальним* і *постсоветським*, аніж громадянським» (В. Пономарьов. — Критика, 2009, ч. 7–8, с. 8). Існують звороти *пострадянський (посткомуністичний, постколоніальний і т. ін.) синдром (комплекс)* — про наявність відповідних ознак у свідомості сучасного суспільства: «— Студентська революція відбувалася в контексті *пострадянського синдрому*, коли тільки-но розвалився Радянський Союз» ([Із інтерв'ю зі співачкою Марією Бурмакою]. — ВЗ, 18.10.2012); «І коли одна буцімто українська... журналістка... заявляє, що вона запоем читає російські ресурси, а українські лише проглядає, то це і є якраз *постколоніальний синдром*» (П. Кралюк. — Д, 1.02.2013, с. 20). Етапною подією для творення цієї моделі став також Голодомор 1932–1933 рр. з характеристикою його як *геноциду: постгеноцидний, рідше післягеноцидний (синдром, суспільство)*;

б) окремі події і явища другої половини 80-х — початку 90-х років ²⁸ — це «перебудова», звідси *доперебудовний — післяперебудовний / постперебудовний*; найбільша в історії людства техногенна катастрофа на Чорнобильській АЕС 1986 р.: *дочорнобильський — післячорнобильський / постчорнобильський*, рідко *почорнобильський* (наприклад, у назві книжки: Т. Гундорова. *Післячорнобильська* бібліотека. Український літературний постмодерн. К., 2005); путч 1991 р. (спроба державного перевороту в серпні цього року з метою збереження СРСР): *післяпутчевий*;

в) окремі події і явища часів уже незалежної України — це «Помаранчева революція» (кінець 2004 — початок 2005 рр.), «Майдан» (те саме, що «Помаранчева революція», основні події якої розгорнулися на майдані Незалежності в Києві) і «Євромайдан» (кінець 2013 — початок 2014 рр.): *допомаранчевий* (рідко) — *постпомаранчевий / післяпомаранчевий*, рідше (переважно в лексиконі опонентів) *посторанжевий (Україна, суспільство; «Розчарування демократичного виборця поглиблювалося також нескінченними чварами в постпомаранчевому таборі»*: С. Шебеліст. — Д, 19.10.2012, с. 4); *постмайданний / післямайдан-*

²⁸ Пор. утворення в мовах інших слов'янських народів цього періоду аналогічних одиниць з точкою відліку від власних «вік» — таких, як п. *postsolidarność* (від назви широковідомої антикомуністичної організації «*Solidarność*»), *postsolidarnościowy / posolidarnościowy*, ч. *postsametový* (від *sametova revoluce* — «оксамитова революція» в листопаді 1989 р.), *postpřelomový* і под. (див., зокрема: Komparacja współczesnych języków... — S. 86).

ний — щодо обох «Майданів» (*постмайданне суспільство*; «Сьогодні наше суспільство є суспільством тотальної недовіри, що є наслідком *післямайданного синдрому*»: І. Лосєв. — Д, 17.08.2012, с. 20); чергові президентські вибори та вибори до Верховної Ради України: *довиборн(ч)ий* (рідко) — *післявиборн(ч)ий* / *поствиборн(ч)ий*²⁹; світові фінансові кризи 1998 і 2008 рр.: *докризовий* — *післякризовий*.

Помітно активізувалося вживання інтернаціоналізму *постіндустріальний* (*період, епоха, доба, суспільство, країни, світ*). В окремих випадках виступають тільки одиниці з до-, оскільки період «після» ще не настав: *доринковий* (*відносини, період, суспільство* і т. ін.), *доінтернетний* (*період*).

Рідше такі моделі реалізуються в іменниках — назвах відповідних періодів («у часи перебудови й *постперебудови*»), явищ (*посткомунізм, постсталінізм, посттоталітаризм, постмодернізм* і *постмодерн* — у мистецтві) і ознак («*пострадянськість* менталітету широких верств населення України», *постколоніальність* і под.), ще рідше — в назвах осіб, наприклад: «Дикий ринок, створений *посткомуністами* під привабливими гаслами...» (Є. Голібардов. — ВК, 19.11.1997, с. 5), пор., наприклад, у польській мові: *postkomunizm, postkomuna, postkomunista*, зневажл. *postkomuch*.

Ось, наприклад, визначення літературним критиком такого періоду в історії української літератури, як «покоління *епохи пост*»: «*пострадянське, постколоніальне, постчорнобильське, постхристиянське, постмодерне*, а в сумі апокаліптичне» (Р. Харчук. — Слово і час, 1998, № 2, с. 24).

З іншого боку, серед одиниць з цими префіксами, досить активних у радянський час, зі зрозумілих причин зазнали дезактуалізації прикметники з такою точкою відліку, як «Жовтень»: *дожовтневий* — *позжовтневий* (*період, література* і т. ін.), тоді як нейтральні в стилістичному реєстрі, «непафосні» *дореволюційний* — *післяреволюційний* стали просто менш частотними у вжитку, а також *післяз'їздівський* (з відліком від чергового з'їзду КПРС).

6.2.8. Моделі зі значенням найвищого ступеня вияву ознаки (пор. також у композитах: *мега...*, *мульти...* та ін.: див. 6.1.2).

У зв'язку, з одного боку, з посиленням у суспільстві тенденцій до орієнтування на західні зразки з їхнім культивуванням «позитиву» (кращого, більшого і т. ін.: див. 5.3.3.1), особливо в мові реклами, а з другого, — зі значним розширенням сфери вживання молодіжного сленгу стало поширюватися вживання слів (іменників, прикметників, прислівників) з префіксом **супер-** зі значенням найвищої оцінки — найкращої якості кого-, чого-небудь або найвищої інтенсивності дії, ознаки: *суперавтомобіль, супердержава, суперзірка* (про людину), *суперклас, суперлайнер, суперліга* (у баскетболі та ін.), *супермодель* (про людину), *суперновина, суперпрограма* (на телебаченні, радіо), *суперпроект, суперпропозиція, суперфорвард, суперхіт, суперціна* (нібито особливо низька ціна на певний товар — з мови реклами), *супершоу, супер'якість* («*Супер'якість* — за *суперціною!*»); у різноманітних конкурсах: *суперакція, суперприз, суперпереможець* і под.: «*Супертираж* — *супервиграш!* Запрошуємо взяти участь у спеціальному *супертиражі* лотерей “Спортлото”... Бажаємо вам *супервиграшу*» (з реклами від «Київспортлото»: ВК, 19.06.1991, с. 3); *суперкомфортний*, сленг. *суперкрутий* (*суперкрута тачка* — про автомобіль), *супермод-*

²⁹ Пор., наприклад: «В Україні ніхто не буде планів більш ніж на чотири роки. Адже кожні чотири роки у нас вибори... От і зараз усі прогнози щодо курсу гривні поділяються на “до” та “після” виборів» (З. Воронович. — ВЗ, 18.10.2012, с. 10).

ний, суперновий, суперпопулярний, суперсекретний та ін.: «супернастеризоване молоко “Селянське”» (напис на упакуванні); «суперзволоження шкіри», «суперзволожена шкіра» (з реклами косметичного засобу). У мові реклами, в назвах товарів і т. ін. цей префікс пишуть також окремо: «Депозит “Супер вклад”» (УМ, 16.10.2012, с. 13); «XL-супер капсули — надпотужний засіб» (ГПУ, 23.11.2012, с. 8); «Супер Київстар» (пакетний тарифний план цієї компанії мобільного зв'язку); морозиво «Супер пломбір». Значно поширилися у вжитку також лексикалізовані утворення на основі цього префікса — *супер* як прикметник і прислівник (див. 6.4).

Відбувається також активізація, хоча й меншою мірою порівняно з *супер-*, похідних з українським префіксом *над-* зі значенням найвищого вияву ознаки: *надактуальний, надвинятковий, надвпливовий, надгігантський, надпатріотичний, надприбутковий, надшикарний* та ін.; *надінфляція, надконцентрація, наднапруження, надуспіх, надцентралізація (влади)* та ін.

Досить продуктивно стало розвиватися вживання префікса *най-* зі значенням найвищого ступеня вияву ознаки³⁰ (особливо в мові реклами), в тому числі і в поєднанні з відносними прикметниками: «“Чумак”! *Найпомідорніша* томатна паста!», «*Найкавовіша* кава!»; «...в *найукраїнськішому* з українських міст нашої держави» (Сучасність, 2004, ч. 9, с. 158). У назвах різноманітних конкурсів, рейтингів тощо та в газетних інформаціях про такі події вживається також лексикалізована форма цього префікса з його подвоєнням: «Тепер стало модно (берімо вище: престижно!) під кінець року проводити різні опитування, аби вибрати людину (людей) року чи різних там... *най-най...*» (ЛУ, 2.03.2000, с. 8); «*Най-най...* Названо двадцять *найзнаменитіших* жінок ХХ століття. Багатомовне журі Британської академії наук... визначило двадцять *найрозумніших, найпривабливіших і найвпливовіших* жінок століття, що минає. ... Можемо пишатися, що в сузір'ї *найкращих* українка Лариса Латиніна... із Херсона, а також киянка Голда Меїр, *найшановніший* прем'єр-міністр в історії Ізраїлю» (М. Кузьміна. — КВ, 10.03.2000); «*Най-най-най...*» (рубрика в газ. «Україна молода», де подаються матеріали про найпомітніші останнім часом події та явища, найвідоміших людей).

Підвищилася частотність уживання і продуктивність творення слів з префіксами *гіпер-* і *ультра-* зі значенням найвищого, крайнього ступеня вияву ознаки:

гіпердефіцит, гіперінфляція (гіперінфляційний), гіперкорупція (гіперкорумпований), гіпермаркет (магазини з такою назвою з'явилися після появи *супермаркетів*), *гіперстагнація, гіперцентралізація (влади)* та ін.; у зв'язку з розвитком інформаційних технологій: *гіпертекст, гіперзв'язок, гіперпосилання* і под.; *гіперактивний, гіперелітний, гіперпопулярний, гіперскандальний* і под.;

як крайній вияв займані соціальної позиції (несхвально — з погляду опонентів): *ультрарадикальний (ультрарадикалізм, ультрарадикал), ультрадемок-*

³⁰ Пор. явище розширеного вживання префікса *naj-* у сучасній хорватській мові — від звичайних форм найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників до іменників зі значенням найвищого ступеня якості (подібно до англ. *super-*) з написанням як разом, так і окремо: *najfilm, najfestival, naj restoran, naj snajperist* і под.; певні зразки цього явища простежуються і в сучасній польській мові, але поки що у сфері з досить вільними нормами слововживання — у соціальних мережах Інтернету: *naj blog, wpis «Naj story»* (див.: *Krzyżan-Stanojević B. Naj- w roli «dzokera»: Nowe użycie przedrostka naj- w języku chorwackim // Współczesna komunikacja językowa : Najnowsze zmiany w leksyce i słowotwórstwie języków słowiańskich / Red. nauk. Z. Rudnik-Karwatowa. — Warszawa, 2008. — S. 123–134.*

рат (кінець 80-х — 90-і рр.), *оказ. ультраперевбудовник* (кінець 80-х рр.); часто: *ультранаціоналіст* (*ультранаціоналізм, ультра націоналістичний*), *ультрапатріот* (з похідними), *ультрашовініст* (з похідними), *ультрасепаратист* (з похідними) та ін.

СКРОЧЕННЯ НАЗВ ГАЗЕТ І ЖУРНАЛІВ:

ВК — «Вечірній Київ»; ВУ — «Вільна Україна» (м. Львів); ГПУ — «Газета по-українськи»; ГУ — «Голос України»; Д — «День»; Дз. т. — «Дзеркало тижня»; Е — «Експрес» (м. Львів); ЗВУ — «За вільну Україну» (м. Львів); КВ — «Київські відомості»; КС — «Кримська світлиця» (м. Сімферополь); ЛУ — «Літературна Україна»; МУ — «Молодь України»; НП — «Незалежний погляд»; ПіК — «Політика і культура»; РІО — «РІО: Реклама. Інформація. Оголошення» (м. Київ); РУ — «Радянська Україна»; СП — «Слово Просвіти»; УГ — «Українська газета»; УК — «Урядовий кур'єр»; УМ — «Україна молода»; УС — «Українське слово».

О. О. TARANENKO

FORMATION OF THE NEW SYSTEM OF SOCIAL VALUES AND PRIORITIES OF THE UKRAINIAN SOCIETY (based on the late XXth — early XXIst century Ukrainian language materials). VI

The article focuses on the main nominative and axiological tendencies in the development of word-formation in the Ukrainian language of the late XXth — early XXIst century as a reflection of the new system of social values and priorities of the Ukrainian society (there are the main models of composition, prefixation, suffixation etc.).

Key words: key words in the Ukrainian language of the modern age, nominative and axiological tendencies in the Ukrainian language of the modern age, word-formation processes in the modern Ukrainian language.

(Закінчення статті див. в одному з наступних номерів журналу)